

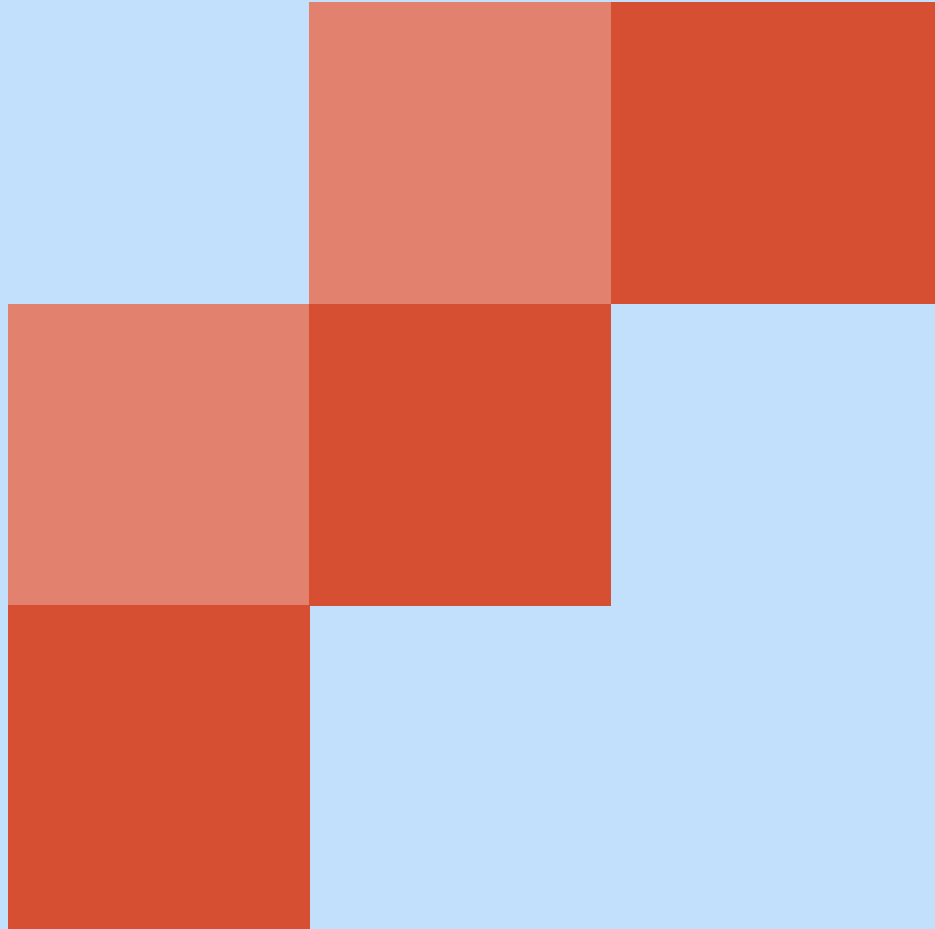

Avrupa Birliği tarafından
finanse edilmektedir

Sivil Toplum için Elverişli Ortam İzleme Matrisi

Ülke Raporu:
Türkiye 2024

Sivil Toplum için Elverişli Ortam İzleme Matrisi 2024 Türkiye Raporu

TÜSEV Yayınları, Eylül 2025

No: 109

ISBN: 978-625-96314-3-1

Proje Ekibi (Alfabetik Sırayla):

Duygu Doğan

Güneş Engin

Nazlıcan Yılmaz Hellwig

Polat Yamaner

Yazarlar (Alfabetik Sırayla):

Duygu Doğan

Polat Yamaner

Yapım: Fayn Studio

Koordinasyon: Denizhan Kaymak

Sayfa Uygulama: Gökhan Mırık

© Tüm hakları saklıdır ve bu yayın kaynak gösterilmek kaydıyla kullanılabilir.

Raporda yer alan görüşler yazarlara aittir ve bir kurum olarak TÜSEV'in görüşleriyle birebir örtüşmeyebilir.

Bu yayın Avrupa Birliği tarafından finanse edilmiştir.

İçeriği yalnızca TÜSEV'in sorumluluğundadır ve Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmak zorunda değildir.

TÜSEV

Bankalar Cad. No.2 Minerva Han, 34420 Karaköy-İstanbul

T 0212 243 83 07 / **F** 0212 243 83 05

info@tusev.org.tr / www.tusev.org.tr

Hakkımızda

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV) olarak, 1993 yılında sivil toplum kuruluşlarının (STK) karşılaştığı ortak ve güncel sorunlara çözümler geliştirmek için kurulduk. 30 yılı aşkın deneyimimiz ışığında, başta Mütevelliler Heyeti üyelerinden aldığımız destekle,

- STK'lar için elverişli ve destekleyici yasal ve mali ortamın oluşturulması,
- Stratejik ve etkin barışçılığın teşvik edilmesi,
- Kamu, özel sektör ve sivil toplum arasında diyalog ve iş birliğinin sağlanması,
- Türkiye'deki sivil toplumun uluslararası düzeyde tanıtılması ve iş birliklerinin kurulması,
- Sivil toplumun itibarının artırılması,
- Sivil toplumla ilgili araştırmalar yapılması ve bilgi üretiminin artması

amaçlarıyla, Türkiye'de daha güçlü, katılımcı ve itibarlı bir sivil toplum için faaliyetlerimizi sürdürüyoruz.

İçindekiler

Önsöz	5
Ülke Arka Planı	8
Sivil Topluma Genel Bakış	14
Temel Bulgular	20
Temel Öneriler	26
Bulgular	30
Bölüm 1: Özgürlüklerin Temel Hukuki Güvenceleri	31
Alt Bölüm 1.1. Örgütlenme Özgürlüğü	31
Alt bölüm 1.2. Diğer Özgürlükler	41
Bölüm 2: STK'ların Finansal Kapasitesi ve Sürdürülebilirliği İçin Çerçeve	49
Alt Bölüm 2.1. STK'lar ve Bağışçılar için Vergisel/Mali Uygulamalar	49
Alt Bölüm 2.2. Kamu Desteği	52
Alt Bölüm 2.3. İnsan Kaynakları	56
Bölüm 3: Kamu-STK İlişkisi	59
Alt Bölüm 3.1. İş Birliği için Çerçeve ve Uygulamalar	59
Alt Bölüm 3.2. Politika Geliştirme ve Karar Alma Süreçlerine Katılım	61
Alt Bölüm 3.3. Hizmet Sağlanmasında İş Birliği	65

Önsöz

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV) olarak, 1993 yılından itibaren sivil toplumun yasal, mali ve işlevsel altyapısını geliştirmek için çalışıyoruz. Türkiye’de daha güçlü, katılımcı ve itibarlı bir sivil toplumun varlığı için hayata geçirdiğimiz faaliyetlerle sivil toplum kuruluşlarının (STK) karşılaştığı sorunlara çözümler üretmeyi ve daha elverişli bir ortamda çalışmalarına katkı sağlamayı hedefliyoruz. Yasal Çalışmalar program alanımız altında Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM) ortaklığında Ocak 2025’te yürütmeye başladığımız ve Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu tarafından finanse edilen Örgütlenme Özgürlüğünün İzlenmesi-II Projesi altında gerçekleştirdiğimiz faaliyetlerle, STK’ları ilgilendiren yasal ve mali mevzuat hakkında farkındalık yaratılmasını, sivil toplum için elverişli ortamın izlenmesi ve geliştirilmesi ile kamu-STK iş birliğinin güçlendirilmesini amaçlıyoruz.

Sivil Toplum için Elverişli Ortam İzleme Matrisi, bir izleme metodolojisi olarak, 2013 yılında Türkiye ve Batı Balkan ülkelerinden üyeleri bulunan Balkan Sivil Toplum Destekleme Ağı tarafından geliştirilmiş ve ilerleyen yıllarda değişen ihtiyaçlar doğrultusunda güncellenmiştir. Sivil Toplum için Elverişli Ortam İzleme Matrisi 2024 Türkiye Raporu, Batı Balkanlar’daki altı ülke (Arnavutluk, Bosna-Hersek, Kosova, Kuzey Makedonya, Karadağ ve Sırbistan) ile Türkiye’yi kapsayan ülke raporlarının bir parçası niteliğindedir.¹ Bu yılın raporu masa başı araştırmasına dayalı bir ülke özeti niteliğindeyken, 2022-2023 yılları ile 2020-2021 yıllarını kapsayan raporlar kapsamlı saha araştırmalarının sonuçlarına da yer vermektedir.²

Dokuzuncusunu yayınlamaktan mutluluk duyduğumuz İzleme Matrisi, sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri açısından hukuki koşulların destekleyici nitelikte ve elverişli olması için hayati öneme sahip temel ilkeleri ve standartları *Özgürlüklerin Temel Hukuki Güvenceleri, STK’ların Finansal Kapasitesi ve Sürdürülebilirliği için Çerçeve* ile *Kamu – STK İlişkisi* başlıklı üç ana bölümde ele almaktadır. Sivil toplumun gelişmesi için gerekli ortak standartlar, uluslararası alanda güvence altına alınmış haklar, Avrupa Birliği (AB) kriterleri, Avrupa Konseyi ile Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı (AGİT) ilkeleri ve Avrupa ülkelerindeki iyi örnek olarak gösterilen düzenleyici uygulamalar göz önüne alınarak belirlenmiştir. İzleme Matrisi, elverişli koşullarla ilgili tüm konuları değil, daha ziyade uzmanların, ülkelerinde öncelik taşıdığını düşündükleri konuları kapsamayı hedeflemektedir. Standartlar ve göstergeler, ülkelerdeki hukuki koşullar, uygulamalar ve sivil toplum kuruluşlarının karşılaştığı zorluklar gibi deneyimlerden yola çıkılarak hazırlanmıştır.

1 Tüm ülkeler için bulguları ve tavsiyeleri özetleyen Bölgesel Rapor ile diğer ülke raporları için bakınız: www.monitoringmatrix.net

2 Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı. *Sivil Toplum için Elverişli Ortam İzleme Matrisi 2022-2023 Türkiye Raporu*. https://tusev.org.tr/wp-content/uploads/2025/02/MonitoringMatris2022-23_TR_13.06.25_WEB.pdf
Sivil Toplum için Elverişli Ortam İzleme Matrisi 2020-2021 Türkiye Raporu. <https://tusev.org.tr/wp-content/uploads/2024/06/MM20202021TürkiyeRaporu06122023.pdf>

Bu yayın mevzuatı ve uygulamaları incelemenin yanı sıra, reform için öncelikli alanların belirlenmesine rehberlik etmeyi amaçlayarak STK'lar, hükümet, uluslararası kuruluşlar ve fon verenler için politika önerileri ortaya koymaktadır. TÜSEV olarak biriktirdiğimiz bilgi ve deneyimi, yarattığımız ortaklık alanları ve ürettiğimiz bilgi kaynakları aracılığı ile paylaşmaya, daha güçlü, katılımcı ve itibarlı bir sivil toplum için çalışmaya devam edeceğiz. Raporun hazırlanmasında emeği geçen tüm kişi ve kuruluşlara teşekkürlerimizi sunarız.

TÜSEV

Ülke Arka Planı

2024 yılı itibarıyla Türkiye’de sivil toplumun gelişimi ve etki kapasitesi, ekonomik koşullardan siyasi atmosfere, hukuki çerçeveden uluslararası ilişkilerdeki değişimlere kadar çok boyutlu faktörlerin kesişiminde şekillenmeye devam etmektedir. STK’ların faaliyet ortamını etkileyen bu yapısal unsurlar; örgütlenme, ifade ve toplanma özgürlüklerinin kullanımı, mali sürdürülebilirlik ve STK’ların kamusal alandaki itibar ve meşruiyeti gibi temel alanlarda doğrudan belirleyici rol oynamaktadır.

2024’te devam eden ekonomik krizin STK’ların mali dayanıklılığı üzerinde olumsuz etkileri görülmeye devam etmiş; bu durum, sivil toplum çalışmalarının sürekliliğini de çeşitli şekillerde etkilemiştir. Yüksek enflasyon, politik gelişmelere bağlı olarak daralan faaliyet alanları ve uluslararası fonlara erişimdeki zorluklar öne çıkan diğer sorun alanları olmuştur.

2023 genel seçimlerinin ve 31 Mart 2024 yerel seçimlerinin sonuçları, sivil toplumun hareket alanını önemli ölçüde etkilemiş ve bazı alanlarda yeniden yapılandırıcı etkiler yaratmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi’ndeki sandalye dağılımı, yasama faaliyetlerinin işleyişinde önceki döneme kıyasla önemli bir değişim yaratmamıştır. Belediye seçimleri ise, sivil toplum kuruluşlarının yerel yönetimlerle yeni iş birlikleri arayışını beraberinde getirmiş; belediye stratejik planlarının hazırlanması, kent konseylerinde yer alma ve belediye hizmetlerinin planlaması, STK’lar için önemli faaliyet konuları olmuştur. Bu gelişmeler, sivil toplumun konumlanışını yeniden değerlendirmesini ve faaliyetlerini bu yeni dinamiklere göre uyarlamasını gerektirmiştir.

İfade ve toplanma özgürlüğü kısıtlamalarının devam ettiği bu ortamda, belirli alanlarda faaliyet gösteren, özellikle hak temelli çalışan ve yurt dışından kaynak alan STK’lar üzerindeki idari denetimler sıklaşmıştır. Buna karşın farklı şehirlerdeki yerel, bölgesel ve ulusal çapta devam eden sivil toplum faaliyetleri, hak temelli kampanyalar, toplumsal eylem ve etkinlikler, sivil alanın tüm zorluklara rağmen dirayetini ve canlılığını koruduğunun göstergesidir.

Örgütlenme özgürlüğü mevzuatının uygulamada yarattığı belirsizlikler sürerken, özellikle denetim süreçlerindeki şeffaflık eksikliği nedeniyle, STK’lar açısından hukuk güvenliği sorunu devam etmektedir. STK üye ve yöneticilerinin sivil toplum faaliyetleri sebebiyle ceza soruşturma ve yargılamalarına tabi tutulması ve hedef gösterilmesi, sivil toplumun faaliyet alanını daraltmakta ve örgütlenme özgürlüğünü tehdit etmektedir.

2024 yılında sivil toplumu mevzuat düzeyinde etkileyen başlıca gündemlerden biri, Türk Ceza Kanunu’nda “casusluk” suçunun kapsamını genişleterek “etki ajanlığı” şeklinde yeni bir suç maddesi tanımlayan yasa teklifi olmuştur.

Teklif, 18 Ekim 2024'te TBMM'ye sunulan torba yasa içerisinde yer almış ve Adalet Komisyonu'nda kabul edilmiştir. Söz konusu düzenleme; insan hakları örgütleri, gazeteciler, barolar, siyasi muhalefet, yerel ve uluslararası sivil toplum kuruluşları tarafından, ifade özgürlüğünü ve sivil alanı daraltacağı gerekçesiyle eleştirilmiştir; ayrıca bu tür yasaların, son yıllarda pek çok ülkede benzer şekilde yürürlüğe konarak sivil toplumu kısıtlayan küresel bir eğilimin parçası olduğu da vurgulanmıştır.³ Yoğun kamuoyu tepkisi üzerine 13 Kasım 2024'te ilgili madde yasa teklifinden çıkarılmıştır. Madde 339/A olarak bilinen teklif, bir yabancı devlet veya kuruluşun stratejik çıkarları doğrultusunda devlet güvenliği ya da siyasi çıkarlarına karşı suç işleyen kişilere 3 ila 7 yıl hapis cezası öngörmekteydi. Özellikle yabancı fon alan STK'lar, medya kuruluşları ve akademik kurumlar için olumsuz etkiler doğurabilecek bu teklifin yeniden Meclis gündemine gelebileceği belirtilmekte, buna karşı sivil toplum kuruluşları itirazlarını sürdürmektedir.

2024 yılında Türkiye, kara para aklama ve terörizmin finansmanı ile mücadelede ilerleme sağladığı gerekçesiyle Mali Eylem Görev Gücü (FATF) tarafından "gri liste"den çıkarılmıştır. 7262 sayılı Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine Dair Kanun ile Dernekler Kanunu ve Yardım Toplama Kanunu'nda yapılan bazı değişiklikler Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiş olsa da uygulamada yöntemi ve kriterleri her yıl güncellenen ve derneklerle açıkça paylaşılmayan risk analizine dayanan dernek denetimleri sürmektedir.

6 Şubat 2023 depremlerinin ardından yürütülen onarım çalışmalarında sivil toplumun rolü hem önemli hem de tartışmalı bir gündem olmayı sürdürmüştür. Başta yerel örgütlenmeler ve gönüllü ağları olmak üzere birçok sivil toplum kuruluşu afetin ilk anlarından itibaren sahada aktif rol almış; ancak 2024'te kaynaklara erişim, faaliyet izinleri ve koordinasyon mekanizmalarındaki uygulamalar nedeniyle birçok STK zorluklarla karşılaşmıştır. Afet bölgesindeki yeniden inşa sürecinde toplumsal ihtiyaçlara duyarlı, katılımcı ve şeffaf bir yaklaşımın eksikliği, sivil toplumun rolünü görünür kılsa da etkisini sınırlamıştır. Buna rağmen sivil aktörler, hak temelli ve topluluk odaklı yaklaşımlarıyla bölgedeki sosyal dayanışmayı sürdürmeye devam etmiştir.

Türkiye hala dünyanın en fazla mülteci barındıran ülkesi konumundadır, ancak bu durum giderek daha fazla güvenlik temelli bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Özellikle seçim kampanyaları sürecinde siyasetçilerin göç karşıtı söylemlerinin sertleşmesi göçmenlere yönelik ayrımcılığı ve kitlesel şiddet olaylarını artırmıştır.

³ Barışçıl Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü üzerine Birleşmiş Milletler Özel Raportörü, Amerika Devletleri İnsan Hakları Komisyonu (IACHR) İfade Özgürlüğü Özel Raportörü, IACHR İnsan Hakları Savunucuları Raportörü, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu (ACHPR) İnsan Hakları Savunucuları Özel Raportörü ve misillemeler konusundaki odak noktası, Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) Hükümetlerarası İnsan Hakları Komisyonu (AICHR) Endonezya Temsilcisi ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (ODIHR). *Joint Declaration on Protecting the right to freedom of association in light of "Foreign Agents" / "Foreign Influence" Laws.* <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/issues/asociation/statements/2024-09-13-statement-sr-foaa.pdf>

Göçmen ve mültecilere yönelik yoğun sınır dışı uygulamaları devam etmiş, geri gönderme merkezlerindeki hak ihlallerine dair ciddi endişeler dile getirilmiştir. Bu ortamda, göç alanında çalışan sivil toplum kuruluşları hem faaliyet alanı hem de mali kaynaklara erişim açısından daha fazla kısıtlamayla karşı karşıya kalmıştır. Göç ve mülteci yönetimi politikaları için sağlanan dış kaynakların büyük bölümü yine sınır güvenliği ve denetim mekanizmalarına yönlendirilmiş, mültecilerin haklarına erişimini önceleyen çalışmalara yeterli destek sağlanmamıştır.

Kamu idaresi için sivil toplum gelişim vizyonunun temel politika belgelerini oluşturan 12. Kalkınma Planı (2024-2028) ve 2024 ve 2025 Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programları, demokratik, katılımcı, kapsayıcı, hesap verebilir bir sivil toplum hedefine yer vermekte ve kamu politikalarının planlanması, uygulanması, değerlendirilmesine sivil toplumun katılımının önemini vurgulamaktadır. Sivil Toplum Strateji Belgesi ve Eylem Planı henüz yürürlüğe girmemişse de bu belgelere referansla reform beklentisi sürmektedir. Ancak 2024 yılı boyunca bu hedeflerin hayata geçirilmesine yönelik somut adımlar atılmamış; sivil toplumun karar alma süreçlerine etkin katılımı konusunda ilerleme sağlanamamıştır.

Uluslararası kuruluşların 2024 yılı özelinde Türkiye'ye ilişkin veri ve değerlendirmelerini içeren raporları, önceki yıllarda olduğu gibi sivil topluma yönelik müdahalelere dikkat çekmektedir. İfade, toplanma ve örgütlenme özgürlüklerinin kısıtlanması, demokratik katılım alanının daralması ve sivil toplum aktörlerinin faaliyetlerini özgürce sürdürebilme kapasitesinin zayıflaması bu raporların öne çıkan başlıkları olmuştur. Bu değerlendirmeler, Türkiye'nin uluslararası insan hakları yükümlülükleri bağlamında sivil alanın korunması ve geliştirilmesine yönelik yapısal reforma ve politika değişikliklerine ihtiyaç duyduğunu ortaya koymaktadır.

Avrupa Komisyonu'nun 2024 Türkiye Raporu'nda Türkiye'deki STK'ların son derece kısıtlayıcı bir ortamda faaliyet gösterdiği vurgulanmıştır.⁴ Rapora göre bu durum, STK'ların hareket alanını daraltmakta, buna karşın STK'lar, toplumsal yaşama aktif biçimde katılmaya ve çeşitli alanlarda katkılar sunmaya devam etmektedir. Kadın, LGBTİ+ ve insan hakları alanında çalışan STK'ların damgalama ve ayrımcılığa maruz bırakıldığının altı çizilmiştir. Şeffaf, yeterli ve düzenli kamu fonu mekanizmasının yokluğunda, az sayıda STK'nın kamu desteğinden faydalanabildiği, vergilendirme pratiklerinin dernek ve vakıfların işleyiş ve gelişimini engellediği ve yabancı kaynak alan STK'ların sıklıkla denetlendiği belirtilmiştir. Raporda, mevzuat ve politika yapım süreçlerine bağımsız STK'ları dahil edecek danışma mekanizmalarının yetersizliği vurgulanmış; bu eksikliğin siyasi, hukuki, mali ve idari düzlemlerde giderilmesi gerekliliği ifade edilmiştir. STK'ların özgürce çalışabileceği kapsayıcı bir ortamın sağlanması, demokratik yönetim açısından temel bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır.

⁴ Avrupa Komisyonu. *Türkiye 2024 Raporu*.
https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/2024_trkiye_report_tr.pdf

Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri, “Türkiye’de ifade ve basın özgürlüğü, insan hakları savunucuları ve sivil topluma ilişkin Memorandum” başlıklı raporunda, ifade özgürlüğü, medya bağımsızlığı, insan hakları savunucuları ve sivil toplumun karşılaştığı sistematik baskılara dikkat çekmektedir.⁵ Raporda, özellikle yargı bağımsızlığının zayıflığı, yasal çerçevedeki belirsizlikler ve STK’ların işleyişini zorlaştıran denetim mekanizmaları gibi sorunlar vurgulanmaktadır. Ayrıca, sivil toplumun kriminalize edilmesi, kadın ve LGBTİ+ hak savunucularının hedef gösterilmesi, barışçıl toplanma hakkına getirilen orantısız kısıtlamalar, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) ve Anayasa Mahkemesi (AYM) kararlarına karşın sonlandırılmayan uzun süreli tutuklamalara dikkat çekilmiştir. Komiser, tüm bu uygulamaların, hukuk devleti ilkesini ve temel insan haklarını zedelediğini ifade etmiş ve Türkiye’yi uluslararası yükümlülüklerine uygun şekilde hareket etmeye davet etmiştir.

CIVICUS Monitor, 2024 Küresel Bulgular Raporu’nda önceki rapor dönemlerinde sürdürdüğü şekliyle Türkiye’yi “baskı altındaki ülkeler” (repressed) kategorisinde değerlendirmiştir. Etki ajanlığı yasa teklifi ve 2024 yılı 1 Mayıs Birlik, Mücadele ve Dayanışma Günü’nde yürüyüşün engellenmesi için orantısız güç kullanımı sonucu 200’ün üzerinde kişinin gözaltına alınmasına ilişkin gelişmelere yer verilmiş; bu örneklerin, Türkiye’de sivil alanın daraldığını, temel hak ve özgürlüklerin sistematik olarak ihlal edildiğini gösterdiği tekrarlanmıştır.⁶

Freedom House, 2024 yılı raporlamasında Türkiye’yi önceki yıllarda olduğu gibi “özgür olmayan ülke” kategorisinde 100 üzerinden 33 puan ile değerlendirmiştir. Raporda, sivil toplum kuruluşlarının kamu yetkililerine, resmi toplantılara ve etkinliklere erişiminin sistematik biçimde engellendiği, ayrıca çok sayıda sivil toplum grubunun hedef alındığı ifade edilmiştir. Özellikle LGBTİ+’ların, kadınların, etnik ve dini azınlıkların hukuki ve cezai yollarla baskı altına alındığı vurgulanmıştır.⁷ Benzer şekilde Freedom House’un internet ortamında ifade özgürlüğü değerlendirmesini yaptığı Freedom on the Net 2024 raporunda Türkiye, 100 üzerinden 31 puan alarak “özgür olmayan ülke” kategorisinde sınıflandırılmıştır.⁸

⁵ Avrupa Konseyi İnsan Hakları Yüksek Komiserliği. *Türkiye’de İfade ve Medya Özgürlüğü, İnsan Hakları Savunucuları ve Sivil Topluma İlişkin Memorandum*.
<https://rm.coe.int/turkiye-de-ifade-ve-medya-ozgurlugu-insan-haklar-savunucular-ve-sivil-/1680aedbea>

⁶ CIVICUS Monitor. *People Power Under Attack 2024*.
<https://civicsmonitor.contentfiles.net/media/documents/GlobalFindings2024.EN.pdf>

⁷ Freedom House. *Freedom in the World 2024*.
<https://freedomhouse.org/country/turkey/freedom-world/2025>

⁸ Freedom House. *Freedom on the Net 2024*.
<https://freedomhouse.org/country/turkey/freedom-net/2024>

Human Rights Watch 2025 Türkiye raporu, eleştirel dernek ve aktivistlerin hedef alındığına, protestoların keyfi olarak yasaklandığına ve uluslararası fon alan kuruluşların yoğun denetim ve baskıya maruz kaldığına dikkat çekmektedir.⁹ Benzer şekilde Uluslararası Af Örgütü'nün Dünyada İnsan Haklarının Durumu raporunun Türkiye bölümünde, STK temsilcilerinin asılsız suçlamalarla yargılandığı, kimi STK'ların bu yargılamalarla bağlantılı olarak kapatılma riski altında olduğu ve mal varlıklarına el konulduğu vurgulanmaktadır.¹⁰ Barışçıl toplanma ve örgütlenme özgürlüğünün sıkça ihlal edildiğini gösteren çok sayıda vakaya yer verilen raporda, tüm bu tablonun sivil alanın daralmasına yol açtığı ve insan haklarının gelişmesine yönelik faaliyetleri engellediği ifade edilmektedir.

Dünya Bağışçılık Endeksi (World Giving Index) 2024 Raporu, Türkiye'nin bağışçılık ve gönüllülük alanlarındaki performansını değerlendirmiştir. Türkiye tanımadığı bir kimseye yardım etme oranında %56, bağışlarda %22, gönüllülük için harcanan zamanda ise %10 ile 142 ülke arasında 122. sırada konumlanmıştır. Bu veriler, Türkiye'de bireysel bağışçılık ve gönüllülük faaliyetlerinin uluslararası düzeyde alt-orta sıralarda yer aldığını, özellikle bağışçılığı teşvik etmek ve sivil toplumu güçlendirmek için vergisel avantajların genişletilmesi ve gönüllülük faaliyetlerinin daha fazla desteklenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 2024 Yılı Raporu'na göre, Türkiye 21.613 başvuru ile Mahkeme önündeki toplam 60.350 başvurunun en büyük kısmını oluşturarak, Avrupa Konseyi'ne üye 46 ülke arasında aleyhine en fazla başvuru yapılan ülke olmuştur. 2024 yılında sonuçlandırılan 36.819 başvurudan 73'ü Türkiye'ye ilişkin olup, bunların 67'sinde en az bir hak ihlali tespit edilmiştir. Bu kararlar arasında en yaygın ihlal, 19 dosyada yer alan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 5. maddesi kapsamındaki kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkının ihlali olmuştur.

Ayrıca, 6 dosyada Sözleşme'nin 11. maddesi uyarınca toplantı ve dernek kurma özgürlüğünün ihlal edildiğine hükmedilmiştir. Bu veriler, Türkiye'deki insan hakları rejiminin işleyişine ve etkililiğine yönelik eleştirileri beraberinde getirmekte; halihazırda hak ihlali tespit edilen AİHM kararlarının uygulanmaması da hukukun üstünlüğü ve uluslararası yükümlülüklerle bağlılık açısından soru işaretlerine yol açmaktadır.

Sonuç olarak, 2024 yılı, Türkiye'de sivil toplumun zorlu koşullar altında dahi direnç geliştirdiği, kimi alanlarda ise yeni örgütlenme biçimleri ve katılım modelleriyle kendini yeniden tanımladığı bir yıl olmuştur. Bu bağlamda, yukarıda özetlenen gelişmeler, Türkiye'deki sivil toplumun içinde bulunduğu genel ortamı anlamak açısından önemli bir zemin oluşturmaktadır.

⁹ Human Rights Watch. *Türkiye 2024 Olayları*.
<https://www.hrw.org/tr/world-report/2025/country-chapters/turkiye>

¹⁰ Uluslararası Af Örgütü. *Dünyada İnsan Haklarının Durumu 2024/25 Raporu*.
<https://www.amnesty.org.tr/icerik/uluslararasi-af-orgutu-202425-rapor>

Sivil Topluma Genel Bakış

	2024
Toplam dernek ve vakıf sayısı	101.388 dernek ¹¹ Yeni kurulan dernek sayısı bilinmemektedir. 6.094 vakıf ¹² 135 yeni vakıf kurulmuştur. ¹³
Sivil toplumu ilgilendiren birincil mevzuat	Anayasanın ilgili maddeleri (No 2789, 18/10/1982) Türk Medeni Kanunu'nun ilgili maddeleri (No 4721, 22/11/2001) Dernekler Kanunu (No 5253, 04/11/2004) Vakıflar Kanunu (No. 5737, 20/02/2008) Yardım Toplama Kanunu (No 2860, 23/06/1983) Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu (No 2911, 06/10/1983) Türk Ceza Kanunu (No 5237, 26/09/2004) Kabahatler Kanunu (No 5326, 30/03/2005) Bilgi Edinme Hakkı Kanunu (No 4982, 09/10/2003) Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması ve Vakıflara Vergi Muafiyeti Tanınması Hakkında Kanun (No 4962, 30/07/2003) Türk Ticaret Kanunu (No 6102, 13/01/2011) Gelir Vergisi Kanunu (No 193, 31/12/1960) Kurumlar Vergisi Kanunu (No 5520, 13/06/2006) Vergi Usul Kanunu (No 213, 04/01/1961) Emlak Vergisi Kanunu (No 1319, 29/07/1970) Damga Vergisi Kanunu (No 488, 01/07/1964) Katma Değer Vergisi Kanunu (No 3065, 25/10/1984) Bazı Dernek ve Kurumların Bazı Vergilerden, Bütün Harç ve Resimlerden Muaf Tutulmasına İlişkin Kanun (No 1606, 11/07/1972) Dernek ve Vakıfların Kamu Kurum ve Kuruluşları ile İlişkilerine Dair Kanun (No 5072, 22/01/2004) Ekonomik ve Sosyal Konseyin Kuruluşu, Çalışma Esas ve Yöntemleri Hakkında Kanun (No 4641, 11/04/2001) Uluslararası Nitelikteki Teşekküllerin Kurulması Hakkında Kanun (No 3335, 26/03/1987) Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (No 5018, 10/12/2003) Terörle Mücadele Kanunu (No 3713, 12/04/1991) Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (No 6698, 24/03/2016) Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesi Hakkında Kanun (No 7262, 27/12/2020) Basın Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (No: 7418, 13/10/2022)

¹¹ Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, *Faaliyet Raporu*. (Erişim Tarihi:18.04.2025).

¹² Vakıflar Genel Müdürlüğü, *Yeni Vakıfların Yıl Bazında Dağılımı (2001 - 16.07.2024)*. (Erişim Tarihi:18.04.2025).

¹³ Vakıflar Genel Müdürlüğü, *Yıl İçinde Kurulan Vakıf Sayısı (2001 - 17.07.2024)*. (Erişim Tarihi:18.04.2025).

	2024
Yasal çerçevedeki değişiklikler	Anayasa Mahkemesi, 18 Ocak 2024 tarihli ve 2021/28 Esas, 2024/11 Karar sayılı kararıyla, 7262 sayılı Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun'un bazı hükümlerini iptal etti. Söz konusu karar, 3 Nisan 2024 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlandı. Bu iptal kararıyla birlikte, sivil toplumu doğrudan etkileyen 2860 sayılı Yardım Toplama Kanunu, 5253 sayılı Dernekler Kanunu, 5326 sayılı Kabahatler Kanunu ve 5549 sayılı Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesi Hakkında Kanun'un bazı maddeleri değişti. İptal edilen hükümler, kamu makamlarına sınırsız, süresiz ve orantısız şekilde geniş takdir yetkileri tanıyarak, örgütlenme özgürlüğü üzerinde olumsuz etkiler yaratmış ve STK'ların kaynaklara erişimine ciddi kısıtlamalar getirmişti. Bu hükümler, kamuoyunda İçişleri Bakanı'na kayyım atama yetkisi olarak da bilinen STK'larda görev alan kişi ve organların geçici olarak görevden uzaklaştırılması ve/ya STK faaliyetlerinin geçici süre durdurulması, izinsiz yardım toplamalara dair internet sayfalarının yasaklanması ve duruşma yapılmaksızın yasaklamanın karara bağlanması, yurt dışından alınan yardımlara ilişkin esasların yönetmenlikle düzenlenmesi, denetçilerin bilgi ve belge isteme yetkisine ilişkin genişletici düzenlemeleri içermektedir. Anayasa Mahkemesi iptal gerekçesinde ilgili düzenlemelerin mülkiyet hakkı, örgütlenme özgürlüğü, özel hayata saygı hakkı gibi temel hak ve özgürlükler yönünden idareye ölçüsüz sınırlama yetkisi getirdiğini belirtmektedir.¹⁴ Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararı sonrasında, Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü (STİGM) iptal edilen maddelerde düzenleme yapılması amacıyla Dernekler Kanunu ve Yardım Toplama Kanunu'na ilişkin iki mevzuat taslağını internet sitesinde yayınlarak sivil toplum kuruluşlarından görüş istemiştir. Taslaklar büyük oranda Anayasa Mahkemesi'nin iptal ettiği maddelerle ilgili düzenleme önerilerini içerirken, Türkiye sivil toplumunun ihtiyaç duyduğu örgütlenme özgürlüğü önündeki engelleri kaldırabilecek bütünlüklü değişiklikler ele alınmamıştır. Özellikle STK'ların kaynak geliştirme faaliyetleri önünde engel teşkil eden yardım toplama faaliyetleri için izin zorunluluğu veya dernek kurma, dernek denetimleri gibi sorunlu alanlar yasa değişikliği çalışmasının dışında bırakılmıştır. STK görüşlerinin ne şekilde değerlendirildiği hakkında kamuoyu bilgilendirilmemiştir, Meclis'e herhangi bir yasa teklifi sunulmamış ve iptal kararına bağlı olarak mevzuatta bir değişiklik gerçekleşmemiştir.

¹⁴ Anayasa Mahkemesi. E.2021/28, K.2024/11, KT. 18/01/2024.

<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2024/11> Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun'un Bazı Kurallarının İptali (ND 18/24).

<https://www.anayasa.gov.tr/tr/haberler/norm-denetimi-basin-duyurulari/kitle-imha-silahlarinin-yayil-masinin-finansmaninin-onlenmesine-iliskin-kanun-un-bazi-kurallarinin-iptali/>

	2024
Yasal çerçevedeki değişiklikler	Anayasa Mahkemesi, 9 Aralık 2024 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanan, 27 Haziran 2024 tarih, 2023/181 Esas ve 2024/128 Karar sayılı kararıyla 2860 sayılı Yardım Toplama Kanunu’nun 10. maddesinin birinci fıkrasının üçüncü cümlesinde yer alan “bir yılı geçmemek üzere” ibaresinin Anayasa’ya aykırı olduğuna ve iptaline karar verdi. Anayasa Mahkemesi gerekçeli kararında, haklı gerekçelerle yardım toplama faaliyetinin uzatılmasına süre sınırı getirilmesinin ve izin veren makamlara takdir yetkisi tanınmamasının orantılılık ilkesiyle uyuşmadığını belirtti.¹⁵ 5253 sayılı Dernekler Kanunu’nda yer alan “Büyükşehir belediyesi sınırları içinde kalan ilçe kaymakamlıklarında ayrıca dernekler birimi oluşturulmaz.” şeklindeki Ek Madde 1 hükmü, Anayasa Mahkemesinin 7 Aralık 2024 tarihli, 2018/117 Esas ve 2023/212 Karar sayılı kararı ile iptal edildi. İptal kararı, 2018 yılında Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile getirilen Ek Madde 1’in konu bakımından KHK ile düzenlenme yetkisi dışında olmasına dayanmaktadır. 30 Kasım 2024’te yayımlanan 7553 sayılı Kanun ile Dernekler Kanunu’nun 2, 26, 26/A, 26/B ve Ek Madde 2 hükümlerinde değişiklik yapıldı. Bu değişikliklerle lokal kavramı mevzuata eklendi ve lokallere ilişkin hukuki çerçeve netleştirildi. Ayrıca, derneklerin ve uluslararası nitelikteki teşekküllerin kayıtlarının İçişleri Bakanlığı ve mülki idare amirliklerince tutulacağı, bu kayıtların Dernekler Kütüğü’ne işleneceği düzenlendi. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarınca yurt dışında kurulan derneklerin kayıtlarının da İçişleri Bakanlığı tarafından ilgili makamlar aracılığıyla tutulması hükme bağlandı. 12 Mart 2024’te yayımlanan 7499 sayılı Kanun ile Kabahatler Kanunu’nun 28. ve 29. maddelerinde değişiklik yapıldı. İdari para cezalarına karşı başvuru üzerine verilen kararların kesinleşme sınırı 3 bin TL’den 15 bin TL’ye yükseltildi. Ayrıca, mahkeme kararlarına Ceza Muhakemesi Kanunu uyarınca yapılacak itiraz süresi 7 günden 2 haftaya çıkarıldı.
Sivil topluma tahsis edilen kamu kaynağı	Kamu bütçesinden STK’lara nakdi veya ayni yardımlar yapılabilmektedir. Ancak merkezi yönetim ve mahalli idareler bütçesinde sadece sivil toplum alanına özgülenmiş bir bütçe kalemi bulunmamaktadır. Merkezi Yönetim Bütçe Kanun Tekliflerinde yıllık olarak STK’lara aktarılması planlanan ve yıl sonunda STK’lara aktarılan kamu kaynağının tutarını tam olarak tespit etmek mümkün değildir.

¹⁵ Anayasa Mahkemesi. E.2023/181, K.2024/128, KT. 27/06/2024.
<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2024/128>

	2024
Sivil topluma tahsis edilen kamu kaynağı	Sivil toplumun gelişimi ve STK'ların desteklenmesi amacıyla stratejik olarak planlanan, düzenli ve sürekli bir kamu fonu mekanizması bulunmamaktadır. Merkezi yönetim altında derneklere yönelik yapılandırılmış tek program İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir. İçişleri Bakanlığı Bütçesinden Derneklere Yardım Yapılması Hakkında Yönerge kapsamında, derneklerin hazırladıkları projeleri hayata geçirmelerine yönelik mali desteklerden oluşan cari transferler için 2024 yılı başlangıç ödeneği 251.756.000 TL olarak belirlenmiş, yıl sonu itibarıyla bu tutarın 247.315.607,99 TL'si harcanmıştır. Toplamda 505 proje desteklenirken, bunlar arasında 151 projeye en fazla "eğitim, sağlık, kültür ve spor" alanı desteklenmiştir.
Çalışan ve gönüllü sayıları	Dernek çalışanı ve gönüllüsü sayıları bilinmemektedir. 16.07.2024 tarihinde Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün (VGM) yayımladığı verilere göre; 22.324 vakıf çalışanı 411.945 vakıf gönüllüsü
Kamu-STK iş birliğinden sorumlu kurumlar	STK'larla diyalog halinde sivil toplumun sorunlarının çözülmesi ve gelişmesi için çalışan ve yeterli bütçeye sahip ulusal düzeyde faaliyet gösteren bir kurum ya da iş birliği dairesi bulunmamaktadır. 1. No.lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile 10.07.2018'de İçişleri Bakanlığı bünyesinde Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Teşkilat yapısı ve görevleri hakkında çıkarılan yönetmelik ile bu kuruma sivil toplumla ilişkilere yönelik stratejilerin belirlenmesi ve geliştirilmesi, kamu ile sivil toplum kuruluşları arasındaki koordinasyon ile iş birliğinin sağlanması ve güçlendirilmesi görevi verilmiştir. STİGM'nin idari, düzenleyici ve denetleyici nitelikteki çalışmaları bazı istisnalar dışında derneklere yöneliktir. Vakıflar açısından sorumlu kamu kurumu ise Vakıflar Genel Müdürlüğü'dür. Bu iki kamu kurumunun dışında bakanlıklar altında sivil toplumla ilişkilerden sorumlu birimler bulunabilmektedir, ancak bu konuda standart bir yaklaşım ve uygulama mevcut değildir.

	2024
Sivil toplumun karşılaştığı diğer zorluklar	2024 yılında sivil toplum üzerinde caydırıcı etki yaratarak sivil alanı daraltmaya yönelik teşebbüslerden biri ‘etki ajanı’ düzenlemesini Meclis’ten geçirmeye yönelik girişim oldu. Söz konusu düzenleme teklifi, küresel bir eğilim olarak pek çok ülkede gündeme gelen ve bazı örneklerde yasalaşan “yabancı ajan yasası” olarak bilinen düzenlemelerle benzer bir etki yaratacağı endişesine neden oldu. “Yabancı ajan” düzenlemelerinde olduğu gibi, sivil toplum kuruluşlarının, faydalandıkları yurt dışı hibeler nedeniyle kamuoyunda itibarsızlaştırılmasına, özellikle savunuculuk ve izleme faaliyetlerinin suç ve yargılama konusu haline getirilmesine kapı araladığı gerekçesiyle teklif ulusal ve uluslararası düzeyde tepkiyle karşılandı. 18 Ekim 2024’te TBMM Başkanlığı’na sunulan ve Meclis’te görüşüldüğü şekliyle, "Noterlik Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" teklifi, 23 maddelik bir 'torba kanun' niteliğindeydi ve 12 farklı kanunda değişiklik veya düzenleme yapılmasını içeriyordu. Teklifin 16. maddesinde, Ceza Kanunu'nun yedinci bölümünde yer alan 'Devlet Sırlarına Karşı Suçlar ve Casusluk' kısmına, "Devletin güvenliği veya siyasal yararları aleyhine suç işleme" başlıklı 339. maddeden sonra gelmek üzere yeni bir madde (339/A) eklenmesi önerilmişti. Bu maddede devletin güvenliği veya iç veya dış siyasal yararları aleyhine yabancı bir devlet veya organizasyonun stratejik çıkarları veya talimatı doğrultusunda; Türk vatandaşları veya kurum ve kuruluşları ya da Türkiye’de bulunan yabancılar hakkında araştırma yapan veya yaptıranlara üç yıldan yedi yıla kadar hapis cezası öngörülmekteydi. Belirlilik ve öngörülebilirlik ilkeleri bakımından sorunlu ve sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerini hedef alma riski taşıyan bu yasa tasarısı geri çekildi. Fakat, benzer bir düzenlemenin 2025 yılında tekrar gündeme gelmesi muhtemeldir. Sivil topluma dair veri ve istatistikler çoğu zaman eksik ve yetersizdir veya kamuoyuna açık değildir. Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü ve Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün internet sitelerinde dernekler ve vakıflara dair yayınlanan veri ve istatistikler standart, karşılaştırılabilir ve kullanıcı dostu değildir. Bu nedenle, STK’ların ekonomik ve sosyal göstergelere katkısını ve etkisini ölçmek zordur. Birleşmiş Milletler Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Sınıflandırmasına (ICNPO) uygun bir sivil toplum veri tabanı halen oluşturulmamıştır.

Temel Bulgular

1.	STK'ların kuruluş aşamaları, oldukça bürokratik ve karmaşıktır. Belirli bir üye sayısına ulaşma, gerekli sermaye kriterlerini sağlama ve üyelerin Dernekler Bilgi Sistemi'ne (DERBİS) bildirilmesi gibi şartlar, özellikle küçük ölçekli ve yeni örgütlenmeler için engeller yaratmaktadır. Fiziki başvuru zorunluluğu, uygun ofis mekanı bulma zorlukları ve farklı kurumlarla ofis paylaşımını engelleyen örtük yasaklar, STK'ların çalışmalarını kuruluş aşamasından başlayarak, maddi ve idari olarak zorlaştırmaktadır. Diğer yandan, dernek ve vakıf kuruluş başvurularında standart belge ve süreçlere uyum sağlayan, eksiksiz başvuru yapan kuruluşlarda tüzel kişilik kazanımı yasal süreler içinde ve öngörülebilir şekilde gerçekleşmektedir.
2.	Dernek ve vakıflar sık, ayrıntılı ve zaman zaman orantısız denetimlerle karşı karşıya kalmaktadır. Kara para aklamanın ve terörizmin finansmanının (KA/TF) önlenmesi amacıyla yapılan sektörel risk analizinde kullanılan kriterler STK'lar için belirsiz ve adil olmayan sonuçlara yol açmaktadır. Hak temelli çalışan ve bağımsız dernekler, kaynağı fark etmeksizin yalnızca yurt dışı hibelerden faydalandıkları için KA/TF denetimlerine tabi tutulmaktadır. Bu ayrıntılı denetimler bürokratik iş yükünü artırmanın yanında kurum faaliyetlerinin orantısız ve sürekli gözetimine neden olmaktadır. Bununla birlikte, kurumsal kapasitesi güçlü STK'lar, düzenli iç denetim ve raporlama sistemleri sayesinde faaliyetlerini mevzuata uyumlu biçimde yürütmektedir. Üye kayıt defterlerinin düzenli tutulduğu, yönetim kurulu kararlarının tarih ve sayı ile arşivlendiği ve defterlerin elektronik olarak yedeklendiği durumlarda denetim süreçlerinde yaşanan sorunlar azalmaktadır.
3.	Derneklere yönelik kapatma davaları ve dernek ofislerinin mühürlenmesi gibi vakalar, devletin STK'lara yönelik müdahalelerinin sürdüğünü, kamu gücünün yargısal ve idari yollarla örgütlenme özgürlüğünü sınırlandırmak amacıyla kullanıldığını göstermektedir.
4.	STK'lar yalnızca izin alarak ve ayrıntılı bürokratik prosedürler çerçevesinde yardım toplayabilmektedir. İdari makamlar tarafından getirilen izin ve denetim yükümlülükleri, kaynak geliştirme faaliyetlerini, STK'ların özerkliğini ve bağımsız iradesini sınırlandırmaktadır. Anayasa Mahkemesi bu alandaki kısıtlayıcı bazı hükümleri iptal etse de yardım toplama mevzuatında örgütlenme özgürlüğü standartlarına uygun bir reform yapılmamıştır.

5.	Uluslararası fonlardaki azalmalar, STK'ların sürdürülebilirliğini riske atmakta; çalışan sayıları azalmaktadır. Ayrıca "etki ajanlığı" yasa tasarısı gibi girişimler, yurt dışı kaynaklardan faydalanan STK'ların hedef gösterilmesine ve faaliyetlerinin suç ve yargılama konusu edilmesine zemin hazırlamaktadır.
6.	Toplantı ve gösteri hakkının kullanılmasının önünde çok sayıda engel bulunmaktadır. Bildirim yükümlülüğünün fiilen izin alma zorunluluğu şeklinde uygulanması, eylemlerin muğlak gerekçelerle yasaklanması, kolluk gücünün sert müdahaleleri ve gözaltılar ile engellenmesi sonucunda hakkın kullanımı fiilen askıya alınmaktadır. Gazeteciler, avukatlar ve hak savunucuları da bu müdahalelerden etkilenmektedir.
7.	Hukuki güvencelere rağmen, Türk Ceza Kanunu ve Terörle Mücadele Kanunu başta olmak üzere ifade özgürlüğü alanını ilgilendiren hükümler içeren mevzuat, ifade özgürlüğünü geniş ve muğlak kavramlarla sınırlamakta; eleştirel ve hak temelli görüşler cezai tedbir ve yaptırımlara maruz bırakılmaktadır. Gazeteciler, akademisyenler, avukatlar, hak savunucuları ve öğrenciler ifade özgürlüğünü kullandıkları için sistematik olarak yargılanmakta, gözaltına alınmakta ve hapsedilmektedir.
8.	Bilgi edinme hakkı ve internet özgürlüğü, 2982 ve 5651 sayılı yasalar başta olmak üzere birçok düzenleme ile sınırlandırılmakta; erişim engeli ve sansür uygulamaları yaygınlaşarak şeffaflık ve hesap verebilirliği zayıflatmaktadır.
9.	Sivil toplum kuruluşlarına ve temsilcilerine yönelik çevrim içi ve fiziksel saldırılar karşısında etkili koruma mekanizmaları bulunmamaktadır. 2024 yılında bu saldırıların sürdüğü gözlemlenmiştir. MOBESE kameraları ve yüz tanıma teknolojileri gibi yeni gözetim sistemleri, bireylerin temel haklarına ve özellikle ifade özgürlüğüne potansiyel bir tehdit oluşturmaktadır.
10.	STK'lar için vergi teşvikleri son derece sınırlıdır ve bu teşviklerden büyük oranda kamu yararı ve vergi muafiyeti statüsüne sahip az sayıda STK faydalanmaktadır. Bu statüyü alan kuruluşların sayısı oldukça azdır ve başvuru süreci bürokratik, siyasi ve belirsizdir.

11.	Aralık 2024'te Vakıflara Vergi Muafiyeti Tanınması Hakkında Genel Tebliğ'de (Seri No:1) yapılan değişiklik, vergi muafiyetine sahip vakıfların bu statüyü koruyabilmesi için ek şartlar ve mali yükümlülükler getirerek, birçok vakfı statülerini kaybetme riskiyle karşı karşıya bırakmıştır. Vergi muafiyeti tanınmış bir vakfın amacını gerçekleştirmek için kurduğu iktisadi işletmesine faaliyetini sürdürmesi için yapacağı aktarımların amaca yönelik harcama olarak kabul edilmeyeceğine dair tebliğe getirilen kesin hüküm, bu türde vakıfların, "yıllık gelirlerinin en az üçte ikisini elde edildiği yıl içinde harcamaları" şartını karşılamalarını zorlaştırmaktadır. Muafiyet başvurusunda aranan asgari mal varlığı ve yıllık gelir şartının muafiyetin devamı süresince de aranan koşullar arasında açıkça sayılması ise öngörülen gelir miktarına arızı nedenlerle ulaşamadığı hallerde vergi muafiyeti statüsünün yitirilmesi riskini doğurmaktadır.
12.	Bireysel ve kurumsal bağışlar için vergi indirimi oranı çok düşüktür ve sadece kamu yararı statüsüne sahip dernekler ve vergi muafiyeti tanınan vakıflara yapılan bağışlarda geçerlidir. Vergi teşviki yoluyla kamu desteğinden çok az sayıda kuruluşun yararlanması anlamına gelen bu durum STK'lar arasında ayrımcılığa yol açmaktadır.
13.	STK'ların kamu fonlarına erişimini düzenleyen bütüncül bir mevzuat veya ulusal politika yoktur. Merkezi bir koordinasyon ve strateji eksikliği nedeniyle kamu destekleri, kurumlardan kurumlara değişen iç yönergelerle dağınık biçimde sağlanmakta, kamu fonlarının büyük kısmı belirli alanlarda çalışan STK'lara aktarılmakta, hak temelli ve izleme yapan kuruluşlar çoğu zaman dışarıda kalmaktadır. Kamu fonlarının planlanması ve dağıtılmasında şeffaflık, eşitlik ve hesap verebilirlik ilkeleri sistematik olarak uygulanmamaktadır.
14.	Protokol esaslı iş birlikleri dahil olmak üzere kamu desteğinden faydalanacak STK'ların belirlenmesinde ortak bir standart veya denetim mekanizması yoktur. Seçim ve uygulama süreçleri kamu idarelerinin takdirine bırakılmıştır ve sivil toplum bu süreçlere dahil edilmemektedir.
15.	STK'lara kamu fonu sağlayan idareler hesap verebilirlik, izleme ve değerlendirme süreçlerini kendi belirlediği kurallarla yürütmekte; etkili bir genel düzenleme veya ortak şeffaflık standardı bulunmamaktadır. Fonların etkisine dair kamuya açık değerlendirme raporları paylaşılmamakta, bilgi edinme başvuruları ise çoğunlukla yanıtsız kalmaktadır.

16.	STK'ların çoğunda tam zamanlı ücretli çalışan mevcut değildir. Yüksek gelir vergisi ve sosyal güvenlik maliyetleri, ekonomik kriz ve azalan hibe desteği ile birleşince, nitelikli personel istihdamı zorlaşmakta ve sivil toplumda çalışmanın cazibesi azalmaktadır.
17.	2024 yılında, gönüllülük mevzuatı ve politikalarının geliştirilmesi amacıyla yürütülen istişareler, sivil toplumun karar alma süreçlerine etkin katılımı için bir iyi uygulama örneğidir. İstişareler sonucunda Yeşil Kitap ve Beyaz Kitap, STK temsilcilerinin görüşleri doğrultusunda hazırlanarak, gönüllülük mevzuatında detaylı bir düzenlemeden ziyade genel bir politika çerçevesi çizilmesini önermektedir. Bu belgelerde zorunlu gönüllülük anlaşması, gönüllülerin merkezi bir sisteme kaydedilmesi gibi caydırıcı etki yaratabilecek düzenlemelere yer verilmemesi olumlu bir gelişmedir. Ayrıca bu belgelerde, gönüllülerin sigortalanması gibi mali yükümlülüklerin STK'lara yüklenmemesi gerektiği vurgulanmaktadır.
18.	Türkiye'de kamu-STK ilişkilerinin kurumsallaşmasına yönelik yasal bir çerçeve bulunmamaktadır. 12. Kalkınma Planı sivil toplumu kalkınmanın aktörü olarak tanımakta ve iş birliğinin önemini vurgulamaktadır. Ancak bu yönde somut ve etkili tedbirler hayata geçirilmemektedir. STK'ların politika süreçlerine katılımı şeffaf ve adil yöntemlerle sağlanmamaktadır; özellikle hak temelli ve eleştirel STK'ların kamuyla iş birliği kanalları daralmaktadır. Benzer şekilde kamu-STK iş birliği, koordinasyonu ve STK kapasitesinin gelişmesine ilişkin mekanizmalar yetersizdir.
19.	STK'ların karar alma süreçlerine katılımını düzenleyen standart, sürekli ve erişilebilir mekanizmalar bulunmamaktadır. Mevzuat taslaklarına görüş verme süreçleri, çoğunlukla hükümet politikalarıyla uyumlu görüş ve yaklaşıma sahip STK'ların katılımıyla sınırlı ve kamuoyuna kapalı biçimde sürdürülmektedir. Gönüllülük mevzuatı hazırlık süreci gibi sınırlı örnekler dışında, etkin istişare pratikleri yaygın değildir. Yasama faaliyetlerine STK katılımı sınırlıdır ve özel olarak teşvik edilmemektedir. Yasaların görüşülmesi ve kabulü arasındaki süre genellikle etkin istişareler için son derece yetersizdir.
20.	Bilgi edinme hakkını düzenleyen mevzuat, geniş istisnalar ve takdir yetkisi nedeniyle sınırlı işlemekte, STK'ların bilgi edinme talepleri çoğunlukla karşılanmamakta veya eksik ve yetersiz yanıtlanmaktadır.

21.	Sektörel danışma ve koordinasyon mekanizmalarına STK katılımı mevzuatta yer almakla birlikte, eşit ve nitelikli temsili güvence altına alan genel bir düzenleme yoktur. Yerel yönetimlerde katılım imkanları daha fazla olmakla birlikte niteliği değişkendir. Merkezi düzeyde STK'lar çoğunlukla davet usulü ile seçilmekte, eleştirel ve bağımsız STK'lar süreçlerin dışında bırakılmaktadır.
22.	Mevzuat, STK'ları kamu ihalelerinde diğer tüzel kişilerle eşit görse de STK'ların katılımı için herhangi bir teşvik ya da düzenleme yoktur. STK'ların kamu hizmeti sağlamak için çoğunlukla ilgili bakanlıkla iş birliği protokolü imzalaması gerekmekte; protokolün olmaması çalışmalarını engelleyebilmektedir. Kamu idaresinin, hak temelli ve eleştirel STK'larla iş birliği kurmaktaki isteksizliği ve protokol feshi durumunda itiraz imkanı bulunmaması, STK'ların kamu hizmetindeki rolünü kısıtlamaktadır.

Temel Öneriler

1.	STK'ların kuruluş prosedürleri sadeleştirilmeli, üye sayısı ve sermaye şartları gibi kuruluş için aranan sınırlayıcı kriterler uluslararası standartlarla uyumlu hale getirilmeli, küçük ve yeni örgütlenmelerin kurulması kolaylaştırılmalıdır. Derneklerin üyelerini DERBİS'e kaydetme zorunluluğu, STK'ların ortak ofis kullanımı ve farklı kurumlarla mekan paylaşımı önündeki fiili engeller kaldırılmalıdır.
2.	STK'lara yönelik denetimler, gereklilik ve orantılılık ilkeleri çerçevesinde, keyfi uygulamalara mahal vermeyecek ve STK faaliyetlerine müdahale teşkil etmeyecek şekilde düzenlenmelidir. KA/TF denetimlerine temel oluşturan sektörel risk analizinde kullanılan kriterler açık, nesnel ve ayrımcılıktan uzak biçimde STK'larla birlikte yeniden tanımlanmalıdır. Yurt dışı fonlardan faydalandıkları için STK'ların sık aralıklarla denetlenmesine son verilmelidir.
3.	Kapatma ve faaliyet durdurma gibi müdahaleler yalnızca son çare olarak ve istisnai hallerde adil bir yargılama süreci sonunda verilmiş, bağımsız yargı kararlarıyla uygulanmalıdır. Bu tür müdahaleler, hak temelli ve amaçları gereği eleştirel bir perspektifle faaliyetlerini yürüten STK'lara karşı bir cezalandırma aracı olarak kullanılmamalıdır.
4.	Yardım toplama mevzuatı, örgütlenme özgürlüğü standartları ölçüsünde güncellenmelidir. Yardım toplama faaliyetleri izne değil, bildirim tabi olmalı; idari makamların takdir yetkisi sınırlandırılmalıdır. STK'ların yabancı fonlara erişim hakkı açıkça güvence altına alınmalı; bu kaynakları kullanan STK'ların hedef gösterilmesi engellenmelidir.
5.	"Etki ajanlığı" ve benzeri kavramlarla STK'ların denetlenmesi, faaliyetlerinin suç ve soruşturma konusu haline getirilmesi gibi örgütlenme özgürlüğüne doğrudan müdahale anlamına gelen girişimlerden vazgeçilmelidir.
6.	Toplantı ve gösteri hakkının kullanımı, fiiliyatta izin sistemine dönüşen bildirim prosedürüne bağlı olmamalıdır. Barışçıl gösteriler kolluk müdahalesiyle engellenmemeli; aşırı güç kullanımı ve keyfi yakalama ve gözaltı işlemleri hukuk devleti ilkesine uygun biçimde sınırlandırılmalıdır.

7.	Eleştirel ve hak temelli ifadeler cezai tedbir ve yaptırımlarla sınırlandırılmamalı, Türk Ceza Kanunu ve Terörle Mücadele Kanunu başta olmak üzere, ifade özgürlüğünü sınırlayıcı mevzuat uluslararası standartlara uygun şekilde değiştirilmelidir.
8.	Gazeteciler, akademisyenler, avukatlar ve hak savunucularına yönelik çoklu hak ihlalleri durdurulmalı, temelsiz ve keyfi yargılamalara son verilmelidir. Basın özgürlüğünü, bilgiye erişim hakkını ve internet özgürlüğünü baskılayan, sansür, erişim engeli, fiziki müdahale ve cezai tedbir ve yaptırımları mümkün kılan yasal düzenlemeler değiştirilmelidir.
9.	Vergi muafiyeti ve kamu yararı statüsüne başvuru süreci şeffaf, nesnel ve öngörülebilir kriterlerle yeniden düzenlenmelidir. Bu statüler belli şartları sağlayan STK'ların tamamına her kuruluşun kolayca ulaşabileceği, bağımsız bir kuruluş tarafından verilmelidir. Vakıflara Vergi Muafiyeti Tanınması Hakkında Genel Tebliğ'de (Seri No: 1) yeniden değişiklik yapılarak veya sirküler benzeri genel düzenleyici işlem yoluyla amaca yönelik kurulan iktisadi işletmelere yapılan kaynak aktarımlarının amaca yönelik harcama sayılması düzenlenmelidir. Asgari yıllık gelir ve yıllık mal varlığı şartları vergi muafiyeti statüsünü koruma şartı sayılmamalıdır.
10.	Bireysel ve kurumsal bağışçıların, bağış ve yardımların gelirlerinin %5'ine (kalkınmada öncelikli yörelerle sınırlı olarak %10'una) kadar olan kısmını vergi matrahlarından indirmelerine olanak sağlayan vergi avantajında vergi indirim oranı yükseltilmelidir. Bağışlar için kazanılan vergi indirimi, sadece vergi muafiyeti ve kamu yararı statüsü olan STK'lara yapılan bağışlarla sınırlı kalmamalı, hak temelli kuruluşlar da dahil olmak üzere, geniş kapsamlı bir faaliyet alanı belirlenerek STK sayısı artırılmalıdır.
11.	STK'ların kurumsal altyapıları ve faaliyetleri ile sivil toplumun mali sürdürülebilirliğinin desteklenmesi için somut ve sürekli bir kamu fonu mekanizması oluşturulmalıdır. Kamu fonlarının planlanması, dağıtılması ve izlenmesi için şeffaflık ve hesap verebilirliği sağlayacak açık ve öngörülebilir prosedürler belirlenmelidir. Mevzuatta bu yönde değişiklikler yapılmalı ve ulusal bir strateji geliştirilmelidir. STK'lar bu süreçlerin tümünde yer almalıdır. Kamu fonlarının hangi kriterlerle dağıtıldığı, bütçe bilgileri ve değerlendirme raporları kamuya açık şekilde paylaşılmalıdır.

12.	Kamu ve diğer fon veren kuruluşlar, sivil toplumda insan kaynağı kapasitesini güçlendirmek amacıyla hibe programlarını gözden geçirmeli ve çeşitlendirmelidir. STK'larda nitelikli ve güvenceli istihdamı desteklemek amacıyla STK çalışanlarının sosyal güvenlik primlerinden doğan maliyetlerin azaltılmasına yönelik düzenlemeler geliştirilmeli ve özel teşvik mekanizmaları hayata geçirilmelidir.
13.	Kamu kurumları ile STK'lar arasındaki ilişkiyi düzenleyen, üzerinde uzlaşmış ilkeler, mekanizmalar ve sorumlulukları içeren çerçeve mevzuat ve politika belgeleri katılımcı şekilde hazırlanmalıdır.
14.	Karar alma süreçlerinde ve danışma kurullarında, sektörler arası istişare organlarında temsil edilecek STK'ların belirlenmesi usulü somut ve nesnel şekilde tanımlanmalıdır. Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'te gerekli değişiklikler yapılarak STK'lardan görüş alınması zorunlu hale getirilmeli ve verilen görüşlere dair geri bildirim mekanizmaları yönetmelikte düzenlenmelidir. TBMM İçtüzüğü'nde gerekli değişiklik yapılarak STK'ların yasama çalışmalarına etkin ve etkili bir şekilde katılması için yöntemler tanımlanmalıdır.
15.	STK'ların ihtiyaç duydukları konularda, kapsamlı ve güncel bilgilere ulaşabilmesi için bilgi edinme hakkının kullanımını sınırlayan istisnalar ve geniş ret sebepleri sınırlandırılmalı, başvurulara yasal süre içinde ve gerekçeli şekilde yanıt verilmesi için işlevsel yaptırımlar tanımlanmalıdır.
16.	Kamu ile STK'lar arasında iş birliği ve kamusal hizmetlerin sağlanması amacıyla yapılan protokol sayısı, protokol yapılan STK'ların listesi ve odaklanılan faaliyet alanları gibi bilgiler açıklanmalıdır. Protokollerin amacı, kapsamı, STK'ların hangi ölçüt ve prosedürler çerçevesinde seçildiği yıllık olarak duyurulmalıdır. Protokol feshi durumunda STK'lara itiraz hakkı tanınmalı ve bağımsız denetim mekanizmaları oluşturulmalıdır.
17.	Sivil topluma ilişkin veri ve istatistikler uluslararası standartlara uygun, güvenilir ve karşılaştırılabilir şekilde toplanmalı ve kamuoyuyla düzenli olarak paylaşılmalıdır.

Bulgular

Bölüm 1: Özgürlüklerin Temel Hukuki Güvenceleri

Alt Bölüm 1.1. Örgütlenme Özgürlüğü

1.1.1. STK'ların Kuruluşu ve Katılım

Anayasa'nın 33. maddesi uyarınca herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma ve bunlara üye olma ya da üyelikten çıkma hürriyetine sahiptir. Ancak belirli kamu meslek gruplarında çalışan ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmayanlara yönelik bazı kısıtlamalar bulunmaktadır. 15 yaşını bitirmiş, ayırt etme gücüne sahip çocuklar için özel düzenlemelere bağlı olarak ve yasal temsilcilerinin yazılı izni ile dernek kurma özgürlüğü kanunda tanımlanmıştır.

Mevzuat, kar amacı gütmeyen şirket kurulabilmesini mümkün kılmamıştır. Bireyler ve STK'lar ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere tüzel kişilik oluşturmaksızın girişim, hareket ve benzeri adlarla platform çatısı altında bir araya gelebilirler.

Dernek kurmak için yedi vatandaşın ve/veya Türkiye'de yerleşme hakkına sahip yabancının gerekli belgelerle birlikte Sivil Toplumla İlişkiler İl Müdürlüğü'ne başvurması gerekir. Kayıt ücreti yoktur. Resmi başvuru ile, derneğin kurulmuş olduğu ve faaliyetlerine başlayabileceği kabul edilir. Ancak yazılı bildirim izleyen altı ay içinde en az 16 üyeye ulaşarak zorunlu organlarını (yönetim kurulu, iç denetim kurulu ve genel kurul) oluşturma gerekliliği örgütlenme özgürlüğünün kullanımı açısından zorluk yaratmaktadır.

Vakıf kurmak için, kurucular tarafından belirlenen vakfın amacına tahsis edilmiş mal varlığı (nakit, menkul kıymet ve tahviller dahil her türlü taşınmaz ve taşınır mallar ile ekonomik değeri olan haklar) bulunmalıdır. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün en üst karar organı olan Vakıflar Meclisi, vakıf kuruluşunda uygulanacak asgari varlık değerini yıllık olarak belirler. 2024 yılı için minimum değer 500.000 TL'dir. Vakıflar, mahkeme tarafından onaylanan bir resmi senetle kurulur. Vakıf kurma süresi mahkemelerin iş yoğunluğuna göre değişmektedir.

STK'lar dernek tüzüğü ve vakıf resmi senedi gibi belgelerde amaçlarını ve gerçekleştirmeyi planladıkları faaliyetleri detaylı biçimde belirtmek zorundadırlar. Faaliyetlerinin kapsamını değiştirmeye karar veren STK'lar bir dizi formalite ve bürokratik adımı tamamlamak zorunda kalmaktadır.

Anayasa ve birincil mevzuat, milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlak gibi STK'ların faaliyetlerine devlet müdahalesine imkan sağlayan belirsiz sınırlamalar içermektedir. Derneklerin tüzüğü, vakıfların ise resmi senetleri mevzuata aykırılık açısından incelemeye tabidir.

Yurt içinde dernek ve vakıflar izne tabii olmaksızın federasyon ya da konfederasyon çatısı altında örgütlenebilir. Dernekler Kanunu'na göre, en az beş kuruluş bir araya gelerek federasyon, en az üç kuruluş bir araya gelerek konfederasyon kurabilir. Federasyon ve konfederasyonların kurulabilmesi için gerekli üye sayısının yüksek olması ve aynı amaca yönelik kuruluşların bir araya gelmesinin zorunlu tutulması sebebiyle üst kuruluş sayısı azdır.

Yabancı kuruluşların Türkiye'de şube açması veya faaliyet yürütmesi Dışişleri Bakanlığı'nın görüşüne bağlı olarak İçişleri Bakanlığı'nın iznine bağlıdır. Mevzuat, başvuruların sonuçlanması için süre sınırlaması getirmemektedir. STİGM verilerine göre, 2024'te 119 STK'nın Türkiye'de faaliyet göstermesine izin verilmiştir.

Türkiye'de kuruluş süreçleri hala fiziki başvuru gerektirmektedir. Ancak, derneklere üyelik başvurusu, üyelik sorgulama ve üyelikten ayrılma gibi işlemler elektronik ortamda gerçekleştirilebilmektedir. Dernekler, yönetim kurulu ve genel kurul toplantılarını İçişleri Bakanlığı Bilgi Teknolojileri Genel Müdürlüğü tarafından uygun görülüp onaylanan elektronik sistemler üzerinden yapabilmektedir. Dijitalleşmenin artmasıyla (e-devlet/e-imza uygulamaları, çevrim içi bildirimler), rutin idari işlemler önceye kıyasla daha hızlı ve kolay yürütülmektedir.

Yıllık kurulan dernek sayısına ilişkin kamuya açık veri bulunmazken, VGM'nin yayımladığı verilere göre 2024 yılında 135 vakıf kurulmuştur.

Dernekler, üyeliğe kabul edilenler ile üyeliği sona erenlerin adı, soyadı, doğum tarihi ve T.C. kimlik numarasını kabul edilme ve sona erme tarihinden itibaren kırk beş gün içinde DERBİS'e bildirmek zorundadır. Bildirim yükümlülüğünü yerine getirmeyen dernek yöneticilerine idari para cezası verileceği belirtilmektedir. Üyelerin merkezi sisteme kayıt zorunluluğu, STK'lar üzerindeki idari denetimi artırmakta, STK'ların iç işleyişine müdahale olarak görülmektedir. Özellikle bazı toplumsal kesimler ile çalışan hak temelli STK'lar, kişilerin üye olmaktan çekinmesi nedeniyle üye tabanlı örgütlenme modelini benimseyememektedir.

Mevzuatta, konut binalarında ofis açmak isteyen derneklerin, binada yaşayan tüm sakinlerden izin alması zorunlu tutulmamasına rağmen uygulamada bu tür bir zorunluluk getirilmeye çalışılmaktadır. Bu izinleri almak genelde mümkün olmadığı için dernekler ofis mekanı bulmakta zorluk yaşamaktadır. Ayrıca derneklerin başka bir tüzel kişi veya gerçek kişi ile ortak ofis kullanmasına da izin verilmemektedir. Bu kısıtlamanın kanuni bir dayanağı bulunmamakla birlikte İçişleri Bakanlığı Hukuk Müşavirliği'nin 2013 yılında düzenlediği bu yöndeki bir yazı nedeniyle derneklerin ofislerini başka kişi veya kurumlarla paylaşmalarına izin verilmemektedir. Dernek kurmak isteyenlerin yüksek kiralar nedeniyle bağımsız bir ofis açmakta yaşadığı sorunlar, örgütlenme özgürlüğü önünde önemli engellerden birini oluşturmaktadır.

1.1.2. Devlet Müdahalesi

STK'lar iç işleyişlerinde özerk olsalar da mevzuat, devlet müdahalesini engelleyecek yeterli güvence sağlamamaktadır. İdare sadece uluslararası standartlarla tanımlanmış sınırlı durumlarda değil, dernek ve vakıfların kurucu belgelerinde belirtilen amaçlara yönelik faaliyetler yürütüp yürütmediklerinin tespiti gibi kurumsal işleyişle ilgili konuları da denetlemek için geniş yetkilere sahiptir.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin toplanma ve örgütlenme özgürlüğüne ilişkin rehberinde de belirtildiği üzere, örgütlenme özgürlüğünün etkin şekilde kullanılmasını güvence altına almak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 11. madde kapsamında devletlerin pozitif yükümlülükleri arasındadır.¹⁶ Sözleşme'nin tarafı olması bakımından, Türkiye'nin üçüncü tarafların örgütlenme özgürlüğünü kısıtlayıcı müdahaleleri karşısında önlem alma ve koruma yükümlülüğü bulunmaktadır. Ancak ulusal mevzuatta STK'ları üçüncü tarafların karalama, tehdit, hedef gösterme veya yargısal taciz gibi müdahalelerinden korumaya yönelik özel bir düzenleme bulunmamaktadır. STK'lar bu gibi durumlarda Ceza Kanunu veya Medeni Kanun'dan doğan haklarını kullanabilir.

Mevzuat, dernekler ve vakıflar için özel muhasebe standartları getirebilme yetkisini ilgili idarelere bırakmaktadır ve sadece işletme hesabı ve bilanço esasına uygun olmak üzere iki temel muhasebe standardı uygulaması vardır.

Dernek ve vakıf denetimleri mevzuatta detaylı şekilde düzenlenmektedir. Dernek ve vakıflar için iç denetimin esas olduğu ilgili mevzuatta yer alsa da STK'lar kamu idaresi tarafından hem esasa (faaliyet amacı) hem de şekle (tutulan defterler vb.) yönelik denetlenmektedir. Derneklerin amaçları doğrultusunda faaliyet gösterip göstermedikleri, defterlerini ve kayıtlarını mevzuata uygun olarak tutup tutmadıkları İçişleri Bakanlığı veya adresin bulunduğu yerdeki en büyük mülki idare amiri tarafından denetlenebilir. İçişleri Bakanlığı 2024 İdare Faaliyet Raporu'na göre, bakanlığa bağlı dernekler denetçileri tarafından 415 dernek, valilikler ve kaymakamlıklar tarafından 24.125 dernek olmak üzere toplam 24.540 dernek denetlenmiştir. 2024 yılında Türkiye genelinde derneklerin %24,32'sinin denetlendiği anlamına gelmektedir. Denetimler sonucunda adli ve idari işlem talep edilen dernek sayısı net olarak bilinmemektedir. Denetimlerde en sık karşılaşılan idari para cezası kesilme nedenleri genel kurul toplantılarının kanuna ve dernek tüzüğüne aykırı yapılması, defter ve kayıtların usulüne uygun tutulmaması ve yetki belgesiz gelir toplanması ile genel kurul sonuç bildiriminin, dernek organları ile derneğin adres değişikliğinin bildirilmemesidir.¹⁷

¹⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. maddesine ilişkin Rehber*. https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_11_tur

¹⁷ Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü. *Denetim istatistikleri, Denetimler Sonucunda İdari Para Cezası Verilen Dernek Sayısı ve Ceza Miktarlarının Kanun Maddelerine Göre Dağılımı Tablosu*, (01/01/2024 - 31/12/2024).

Vakıfların amaca ve yasalara uygunluk denetimi ile iktisadi işletmelerinin faaliyet ve mevzuata uygunluk denetimi VGM tarafından yapılır. Vakıflar Genel Müdürlüğü 2024 Faaliyet Raporu'na göre, 2024 yılında, VGM tarafından toplam 422 vakıf denetlenmiştir. Denetimler sonucunda 1 adet Cumhuriyet Başsavcılığı'na suç duyurusu teklifi, 8 adet ön inceleme ve 17 adet disiplin soruşturması raporu düzenlenmiştir.

Kara para aklama ve terörizmin finansmanının önlenmesine yönelik risk temelli denetimler dernekler için mevzuatta ayrıca tanımlanırken, vakıf denetimlerinde bu şekilde bir ayırım yapılmamıştır. Ancak Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün bu kapsamda bir mevzuat değişikliği üzerine çalıştığı bilinmektedir. Dernekler Yönetmeliği'ne göre, STİGM'nin yapacağı risk analizi, dernek denetimleri için esas hale getirilmiştir. Suçtan kaynaklanan mal varlığı değerlerinin aklanması ve terörizmin finansmanı amacıyla kullanılma risklerinin değerlendirilmesi sonucunda dernekler düşük, orta ve yüksek riskli olarak gruplandırılmaktadır. Buna göre, orta ve yüksek risk grubundaki dernekler her yıl, düşük riskli dernekler ise adli ve idari mercilerden gelen talepler, diğer şikayetler veya idari yükümlülükler doğrultusunda yapılan değerlendirmeler sonucunda gerekli görüldüğü durumlarda denetlenmektedir. Risk analizi yönteminin geliştirilmesinde STK'lar ile başından itibaren yeterli düzeyde iş birliği yapılmamıştır ve risk analizinde kullanılan yöntem ve kriterler hala açıkça paylaşılmamıştır.

Bu durum denetimlerin örgütlenme özgürlüğünü sınırlayıcı şekilde kullanıldığı eleştirilerinin devam etmesine neden olmaktadır. STİGM, uygulama hakkında belirsizlikleri gidererek, STK'ların risk yönetimi kapasitesini artırmayı ve terörizmin finansmanıya mücadele çerçevesinde uyumluluk süreçlerini kolaylaştırmayı hedefleyen bilgilendirme ve rehberlik eğitimleri düzenlese de STK temsilcilerinin sürece dair daha ayrıntılı bilgi talepleri karşılanmayı beklemektedir.

Risk değerlendirmesiyle ilgili bir diğer önemli konu, özellikle hak temelli STK'ların faaliyet konusu, çalıştıkları coğrafi bölge gibi kriterler açısından düşük riskli olmalarına rağmen yıllık bütçelerinin yüksekliği veya yurt dışı hibe ve fonlardan faydalanmaları nedeniyle orta veya yüksek riskli kategoride değerlendirilmeleridir. Yurt dışı fon ve hibelerin kaynağı göz önünde bulundurulmaksızın yalnızca yurt dışından alınması ve tutarı üzerinden yapılan değerlendirmeler, merkezi yönetim dahil çok sayıda kamu idaresinin de faydalandığı benzer kaynaklardan hibe alan STK'ların orta veya yüksek risk grubuna dahil edilmesine neden olabilmektedir. 7262 sayılı Kanun ile Dernekler Kanunu'nda yapılan değişikliğinin akabinde çok sayıda hak temelli ve yurt dışından fon alan STK'nın 2024 yılı içinde birden fazla kez olmak üzere denetimden geçtiği bilinmektedir. STK'lar sık, uzun süren ve çok detaylı denetimlerin bürokratik yükün yanında, gözetim baskısı oluşturduğunu da ifade etmektedir.

Bu durum, özellikle sağlık, eğitim, yoksulluk gibi kritik alanlarda faaliyet gösteren ve kırılgan gruplarla alışan STK'lar açısından adilane değildir. Bu tür kuruluşların yüksek risk kategorisinde değerlendirilmesi, terörizmin finansmanı ve kara para aklamanın tespiti amacıyla bağdaşmamaktadır. Bu bağlamda, risk değerlendirme metodolojisinin gözden geçirilmesi ve hak temelli kuruluşlara amaçla uyumsuz bürokratik yükler getirilmemesi önem arz etmektedir. Risk değerlendirmelerinde, bu kuruluşların finansal yapılarına ve faaliyetlerinin mahiyetine uygun, orantılı bir yaklaşım benimsenmeli ve denetim süreçleri bu çerçevede yürütülmelidir. Böylelikle, bu kuruluşların işlevselliği ve kamu yararına hizmet üretme kapasitesi zedelenmeden, denetim süreçleri daha adil ve etkin bir şekilde gerçekleştirilebilir.

2024 yılı boyunca, STK'lara yönelik devlet müdahalesine ilişkin çok sayıda örnek gözlemlenmiştir. Başta amaçları gereği kamu politikalarını eleştiren bir gözle izleyen ve hak odaklı alışan STK'lara yönelik olmak üzere, aşırı ve amaç dışı denetimler 2024 yılında en sık karşılaşılan müdahaleler olmuştur. Avrupa Komisyonu'nun 2024 Türkiye Raporu'nda MASAK ve İçişleri Bakanlığı'nın, risk esaslı denetim yapmak için STK'larla olan temaslarını artırdığı, bununla birlikte STK'ların Bakanlık tarafından gerçekleştirilen denetim ve teftişlerin sayısının fazlalığından endişe duyduğu, ayrıca yabancı kaynak alan STK'ların sıklıkla denetime maruz kaldığı ifade edilmiştir.¹⁸

Öte taraftan STK'ların önemli bir çoğunluğu faaliyetlerine sorunsuz şekilde devam edebilmekte ve herhangi bir kısıtlamayla karşılaşmamaktadır. Toplumsal ve siyasi sorun alanlarıyla doğrudan ilişkili olmayan faaliyetler herhangi bir engelleyici müdahale ile karşılaşmamakta veya sonrasında denetim konusu haline getirilmemektedir. Örneğin, bazı STK'lar, açık hava etkinlikleri gibi kamusal alan etkinliklerinde dahi kamu idareleri ve yerel yönetimlerle iş birliği yapabilmekte, izin ve bildirim gibi bürokratik prosedürlerde sorun yaşamamaktadır. Ancak bazı insan hakları veya evre temalı etkinliklerde, bildirim yükümlülüğünün yeterli bulunmadığı ve ek güvenlik önlemleri talep edildiği gözlenmiştir.

İhlal durumunda uygulanacak yaptırımlara mevzuatta detaylı şekilde yer verilmektedir. Ancak denetimlerde ihlal tespit edildiği durumda adli ve idari yaptırımlara başvurulmadan önce ihlalin düzeltilmesi için herhangi bir önleyici uyarı mekanizması tanımlanmamıştır. ocuk dernekleri için mevzuatta bir istisna olarak önceden yazılı uyarı sonrası ihlalin tekrar edilmesi üzerine yaptırım uygulanması öngörülmektedir.

Dernek ve vakıfların kendiliğinden sona ermesi, faaliyetten geçici alıkoyulmaları ve feshedilmelerini düzenleyen tasfiye ve fesih işlemleriyle ilgili kanunda düzenlemeler bulunmaktadır. Dernek ve vakıfların tüzük ve işlemlerinde ulusal güvenliği ve kamu düzenini tehdit eden, suç unsuru taşıyan, sağlık ve ahlaki tehdit eden unsurlar var ise, dernek ve vakıfların kapatılması için dava aılabilmektedir.

Anayasa Mahkemesi 18 Ocak 2024 tarihli kararıyla, 7262 sayılı Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine Dair Kanun ile Dernekler Kanunu'nda yapılan kimi değişiklikleri iptal etmiştir. İptal edilen hükümler arasında, kamuoyunda “kayım atama yetkisi” olarak bilinen ve hakkında kovuşturma başlatılması durumunda dernek organlarında görevli kişilerin veya bu kişilerin görev yaptığı organların İçişleri Bakanınca tedbiren görevden uzaklaştırılabilmesini ve yerine mahkemece kayyım atanabilmesini düzenleyen 30/A maddesi de bulunmaktadır. Kararın gerekçesi, uzaklaştırma tedbirinin ne zamana kadar devam edeceğinin belirsiz olması, dernek organlarının tümüyle görevden uzaklaştırılmasının söz konusu organda görev yapan ancak hakkında kurala konu suçlardan dolayı herhangi bir kovuşturma bulunmayan kişileri de etkilemesi, ceza yargılaması sonucunun idarenin tespitinden farklı olması durumunda idarenin tedbir işlemini sebep unsuru yönünden yeniden gözden geçirmesine yönelik bir düzenlemeyi içermemesi nedeniyle kuralın dernek kurma özgürlüğü yönünden orantısız bir sınırlamaya neden olduğuna dikkat çekmiştir. Geçici olarak görevden uzaklaştırılan organların ve bu organların üyelerinin yerine mahkeme kararıyla atama yapılmasının başvurulacak son çare olması gerektiği ve bu kurallarla dernek kurma özgürlüğüne getirilen sınırlamanın zorunlu bir toplumsal ihtiyacı karşılamadığı belirtilmektedir.

Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararı sonrasında STİGM iptal edilen maddelerle sınırlı şekilde bir mevzuat taslağı hazırlayarak görüşe açmıştır. Dernekler Kanunu'nda değişiklikler öngören taslak Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararıyla büyük oranda uyumludur ve ancak örgütlenme özgürlüğüne müdahale niteliği taşıyan pek çok maddeye dokunulmamıştır.¹⁹ 2024 yılı sonunda Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne bu kapsamda bir kanun teklifi sunulmamıştır.

Tarlabası Toplumunu Destekleme Derneği'ne (Tarlabası Toplum Merkezi/TTM) karşı 2021'den bu yana devam eden karalama kampanyası, kamu idaresinin dernek binasına baskınları ve dernek kapatma davaları, sivil toplumun yasal çerçevede faaliyet yürütme hakkına doğrudan müdahale örneğidir. İki kapatma davasından “yokluğun tespiti” gerekçesiyle açılan dava reddedilmiş, bu karar kamu makamları tarafından istinafa taşınmıştır.²⁰ “Hukuka ve ahlaka aykırılık” gerekçesiyle açılan kapatma davası devam etmektedir. Ayrıca önceki dönem dernek yöneticilerine “müstehcenlik” suçlamasıyla açılan ceza davası sürmektedir. Bunların yanı sıra, TTM'nin “ruhsatsız faaliyet” yürüttüğü gerekçesiyle dernek binası mühürlenmiş, mühürleme işlemi sırasında dernek yetkililerine fiziksel müdahalede bulunulmuştur.

¹⁹ Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı. *Dernekler Kanunu ile Yardım Toplama Kanunu'nda Değişiklik Taslakları Hakkında Görüş ve Önerilerimiz*. <https://tusev.org.tr/dernekler-kanunu-ile-yardim-toplama-kanununda-degisiklik-taslaklari-gorus-ve-onerilerimiz-yayinda>

²⁰ Bianet. *Tarlabası Toplum Merkezi'ne açılan “yokluğun tespiti” talepli dava reddedildi*. <https://bianet.org/haber/tarlabasi-toplum-merkezine-acilan-yoklugun-tespiti-talepli-dava-reddedildi-295369>

Göç İzleme Derneği'nin (GÖÇİZDER) 25 Aralık 2024 tarihinde mahkeme kararıyla feshedilmesi, Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarına yönelik devlet müdahalesini ortaya koyan bir diğer örnektir.²¹ Zorla yerinden edilen kişilere yönelik çalışmalar yürüten GÖÇİZDER hakkında açılan kapatma davasının, yöneticileri hakkında geçmişte açılmış ancak beraatle sonuçlanmış ceza davasına dayandırılması ve derneğin yasal faaliyet ve yayınlarının da benzer biçimde suçla bağlantılı gösterilmesi, kaygı verici bir uygulama olarak öne çıkmaktadır. Mahkemenin, savunmalarda sunulan delillere ve beraat kararlarına rağmen derneğin kapatılmasına hükmetmesi, derneklerin faaliyet alanlarının dolaylı biçimde cezalandırılması ve örgütlenme özgürlüğünün yargı yoluyla sınırlandırılmasına örnektir.

1.1.3. Finansal Kaynakların Güvence Altında Olması

Mevzuat, dernek ve vakıfların ancak iktisadi işletme kurarak gelir getirici faaliyette bulunmalarına imkan tanımaktadır. STK'lar, bildirimde bulunmak şartıyla yurt dışından aynı ve nakdi yardım alabilir. Gelen her yardım için sözleşme veya protokol ile ayrı bildirim yapılması zorunludur.

2020 yılındaki kanun değişikliği ile yurt dışına yapılan yardımlar için bildirim yükümlülüğü getirilmiştir. Son yıllarda yurt dışına yardım bildirimleriyle ilgili hatalı uygulamalarla karşılaşmaktadır. Yardım Toplama Kanunu'nda yardım tanımı açıkça belirtilmiş olmasına rağmen STK'ların yurt dışında üye oldukları kurumlara ödedikleri üyelik aidatları veya yurt dışında mukim ve banka hesabı olan uzmanlara yaptıkları ödemeler, Zoom gibi dijital iletişim uygulamalarının ödemeleri yurt dışına yardım olarak değerlendirilmektedir. Bu transferler bildirilmediği için pek çok STK'ya idari para cezası kesilmiştir. Bu işlemlere karşı STK'ların açtığı davalar devam etmektedir.

Yardım Toplama Kanunu uyarınca, STK'ların merkezleri dışında gerçekleştirdiği fiziksel veya çevrim içi bağış toplama faaliyetleri izne tabidir. Toplanacak yardımın miktarı, amacı ve yöntemi detaylı bir başvuruyla bildirilmelidir. Toplanan yardımın, izindeki amaca ve süreye uygun kullanılması zorunludur; fazla kalan miktar idarenin uygun göreceği başka kuruluşlara devredilir. Bu durum, bağışçı iradesi ve STK özerkliği açısından sorunlar doğurmaktadır. 2021'de yapılan değişiklikle "bağış" ve "yardım" kavramları ayrıştırılmış, çağrısız bağışlar izin prosedürünün dışında bırakılmıştır. Ancak STK'lar sadece kendi sitelerinde hesap bilgilerini yayımlayabilir; sosyal medyada bağış çağrısı yapmak ve internetten bağış toplamak izne tabidir. Bu kısıtlamalar, STK'ların finansal sürdürülebilirliğini olumsuz etkilemektedir. İzin almadan yardım toplayabilen STK'lar ise Cumhurbaşkanı kararıyla belirlenmektedir. STİGM'nin güncel verileri uyarınca, izin almadan yardım toplama hakkına sahip 51 STK vardır.²²

21 Bianet. GÖÇİZDER karar duruşması: Dernek feshedildi.
<https://bianet.org/haber/gocizder-karar-durusmasi-dernek-feshedildi-303017>

22 Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü. İzin Almadan Yardım Toplama Hakkına Sahip Kuruluşlar.
<https://www.siviltoplum.gov.tr/izin-almadan-yardim-toplama-hakina-sahip-kuruluslar>

2024 yılı içinde Anayasa Mahkemesi, 18 Ocak 2024 tarihli ve 2021/28 Esas, 2024/11 Karar sayılı kararıyla, 7262 sayılı Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun'un bazı maddelerini Anayasa'ya aykırı bularak iptal etmiştir. İptal edilen maddeler arasında Yardım Toplama Kanunu'nda düzenlenen; internet ortamındaki izinsiz olduğu söylenen yardım toplama içeriğine sulh ceza hakimliği ile duruşma olmaksızın 24 saatte erişim engellenmesi getirilmesi, yurt içi ve yurt dışına yapılacak yardımlara ilişkin usul ve esasların yönetmelikle düzenlenmesi, denetçilerin bilgi ve belge isteme yetkisinin genişletilmesi ve kanuna aykırı şekilde yurt dışına yardım yapan sorumlu kurul üyelerine adli para cezası verilmesi ile izinsiz olduğu söylenen mal ve paralara el konularak mülkiyetin kamuya geçirilmesi düzenlemeleri bulunmaktadır.

Ayrıca, Anayasa Mahkemesi 27 Haziran 2024 tarihli ve 2023/181 Esas, 2024/128 Karar sayılı kararıyla ise, 2860 sayılı Yardım Toplama Kanunu'nun 10. maddesinin birinci fıkrasında yer alan "bir yılı geçmemek üzere" ibaresini Anayasa'ya aykırı bularak iptal etmiştir. 9 Aralık 2024 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan gerekçeli kararda, yardım toplama faaliyetinin süresine mutlak sınır getirilmesinin ve izin makamına bu süreyi uzatabilecek takdir yetkisinin tanınmamasının orantılılık ilkesine aykırı olduğu belirtilmiştir.

Anılan kararların ardından STİGM, iptal edilen hükümlerin yeniden düzenlenmesi için iki ayrı yasa taslağını internet sitesinde yayımlayarak STK'lardan görüş almıştır. Taslaklar büyük oranda Anayasa Mahkemesi'nin iptal ettiği maddelerle ilgili düzenleme önerileriyle sınırlı tutulmuştur. STK'ların kaynak geliştirme faaliyetleri önünde önemli bir engel teşkil eden yardım toplama faaliyetleri için izin zorunluluğu gibi sorunlu alanlarda değişiklikler ise kapsam dışı bırakılmıştır. Ancak 2024 yılı içinde bu taslaklar doğrultusunda Meclis'e herhangi bir yasa teklifi sunulmamıştır. Dolayısıyla, Anayasa Mahkemesi mevzuatın idareye tanıdığı sınırlayıcı yetkilerin örgütlenme özgürlüğü ve finansal kaynaklara erişim açısından sorun yarattığını tespit etse de ilgili mevzuat ve uygulamalarda bütünlüklü reform eksikliği nedeniyle kaynak geliştirme faaliyetleri önündeki engeller büyük ölçüde devam etmektedir.

Türkiye'de STK'ların sürdürülebilirliğini en çok etkileyen unsurların başında finansal kaynaklara erişimde yaşanan sorunlar gelmektedir. Kaynakların sınırlılığı, kuruluşların kapasite ve faaliyetlerini olumsuz etkilerken, ekonomik kriz ve yüksek enflasyon gibi etkenler bu durumu daha da ağırlaştırmaktadır. Öte yandan, mevzuat ve uygulamalar Türkiye'de STK'ların kaynak çeşitliliği yaratmasını engellemektedir.

Yardım toplama izni almakta karşılaşılan sorunların 2024 yılı için de sürdüğünü, yardım toplama vasıtasıyla kaynak edinmenin özellikle merkezi idarenin onayına tabi olması nedeniyle sivil toplum kuruluşları için öngörülemez ve caydırıcı bir süreç haline geldiğini söylemek mümkündür. Bu durum STK'ların bağış gelirlerini, mali ve operasyonel kapasitesini kısıtlamaktadır.

STK'lar sık olmamakla birlikte bankacılık sistemlerini kullanırken sorun yaşayabilmektedir. Sınırlı sayıda vakada, STK'ların banka hesabı açması, hesaplarına bloke konması ve yurt dışı para transferi işlemlerinde yaşanan sorunlar tespit edilmiştir. Diğer yandan, bazı bankalarla çalışan kuruluşlar, proje sözleşmelerinin ve fonun amacı ile ilgili belgelerin eksiksiz sunulması halinde gecikme yaşamadıklarını belirtmektedir. Ancak bu durum standart bir uygulama olmaktan çok, banka ve şube düzeyindeki personelin yorumuna bağlı olarak değişebilmektedir ve aynı kuruluşun farklı bankalarda farklı muameleyle karşılaşabildiği az sayıda vaka bulunmaktadır.

STK'ların iktisadi işletme kurabilmesi için, tüzüklerinde veya resmi senetlerinde bu yönde açık bir hüküm bulunması şarttır. Bu hükmün yer almadığı durumlarda ise, işletme kurmadan önce ilgili belgelerde değişiklik yapılmalıdır. İktisadi işletmelerin diğer ticari kuruluşlarla aynı vergi yükümlülüklerine tabi olması, idari ve bürokratik iş yükleri, ekonomik faaliyetler yoluyla kaynak yaratmayı büyük ölçüde zorlaştırmaktadır. VGM tarafından yayınlanan son verilere göre 2023 yılında, vakıflara bağlı kar amaçlı kuruluş/işletme sayısı 1.442 olmakla birlikte, yeni vakıfların gelirlerinin sadece %0,47'si iktisadi işletme gelirlerinden oluşmaktadır. Derneklere ait iktisadi işletme sayısı ise bilinmemektedir.

2024 yılında finansal kaynaklara erişimde karşılaşılan bir diğer zorluk, uluslararası hibe ve yardımlarda yaşanan kesintilerin artarak devam etmesidir. Uluslararası kalkınma fonlarındaki azalmalar, konsolosluk ve yabancı kuruluşların Türkiye'ye desteklerini azaltması veya sonlandırması bu kaynaklardan faydalanan STK'lar için finansal belirsizlikleri artırmaktadır. Aynı zamanda AB ve BM gibi kuruluşların, özellikle göç ve insan hakları alanında yürüttükleri fon programlarındaki kesintiler rekabetçi koşulların dayatılmasına, başvuru ve raporlama koşullarının daha külfetli hale gelmesine neden olmuştur. STK'ların uluslararası kaynaklara erişimi zorlaşırken, bu durumun en önemli sonucu sivil toplumda ücretli çalışan sayısında azalma ve yerel kuruluşların stratejik planlama ve sürdürülebilirliklerinin riske girmesidir.

Öte yandan, yurt dışı hibelerinden faydalanan STK'ların, çevrim içi platformlar da dahil olmak üzere, devlet dışı aktörler ve siyasiler tarafından hedef gösterildiği vakalar devam etmektedir. 2024 yılında gündeme gelen "etki ajanlığı" yasa tasarısı, sivil toplum kuruluşlarının yurt dışından aldığı kaynakların ceza soruşturması konusu haline getirilmesine kapı aralamaktadır. Tasarı, uluslararası destek alan STK'ların "yabancı etki" yaratmakla suçlanmasına zemin hazırlarken, bu kuruluşların kamuoyunda hedef gösterilmesi ve itibarsızlaştırılmasını da kolaylaştırmıştır. Tasarı parlamentoda kabul edilmese de uzun vadede yeniden gündeme geleceğine dair hükümet yetkililerinin açıklamaları bulunmaktadır. STK'lara yönelik bu baskılara karşı etkili bir hukuki güvence yahut mekanizma bulunmadığını belirtmek gerekir.

Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarının büyük bir çoğunluğu finansal kaynaklara erişim ve süreklilik açısından yapısal kısıtlarla karşı karşıya olsa da bu genellemenin dışında kalan ve görece istikrarlı kaynak yapılarına sahip çeşitli aktörler de mevcuttur. Bu gruplar arasında, kurumsallaşmış burs programları ya da geleneksel yardım faaliyetleri üzerinden yüksek miktarda bireysel bağış toplayabilen yardım odaklı kuruluşlar; kamuoyunda bilinirliği yüksek, toplumsal güven tesis etmiş ve kampanya destekleriyle geniş kitlelere ulaşabilen çevre, eğitim veya sosyal kalkınma alanlarında çalışan büyük vakıflar; ya da varlık yönetimi kapasitesi güçlü, ana gelir kaynağını vakfeden kişinin kişisel serveti veya şirketleri üzerinden sağlayan kuruluşlar yer almaktadır. Bu kuruluşlar, kamuya bağlı olmadan ancak kamu nezdinde meşruiyetini zedelemeyen profilleri, teknik yönetim kapasiteleri ve bağışçı ilişkileri sayesinde, mevcut yasal ve siyasal baskılarla daha az karşı karşıya kalmakta; bu da onları hem finansal hem operasyonel anlamda daha dirençli kılmaktadır. Bu grupta, yardım toplama izninden muaf kuruluşlar da bulunmaktadır.

Bunun dışında, kamu destekli kuruluşlar da önemli bir grup oluşturmaktadır. Kamu kurumlarıyla yakın iş birliği içerisinde çalışan ya da kamu kaynaklarından düzenli olarak faydalanan bu kuruluşlar, faaliyetleri için ihtiyaç duydukları maddi kaynaklara çoğu zaman merkezi ya da yerel idareler aracılığıyla ulaşabilmektedir. Bu durum, yardım toplama izni almakta daha az sorun yaşamalarına veya uluslararası hibe arayışında daha düşük baskı hissetmelerine yol açmaktadır. Bu gruptaki STK’ların bir kısmı ise yardım toplama izninden muaftır. Aynı zamanda bu tür yapılar, mevzuata ve uygulamalara dair belirsizliklerin dışında kalabildiği için daha öngörülebilir bir finansal planlama gerçekleştirebilmektedir.

Türkiye’de finansal sürdürülebilirlik açısından öne çıkan bir diğer aktör grubu, inanç temelli yardım kuruluşlarıdır. Bu kuruluşlar zekat, fitre, kurban bağışı gibi yerleşik pratiklerle ilişkilendirilen destek kalemleri üzerinden kaynak geliştirme kapasitesine sahiptir. Özellikle dini bayram dönemlerinde topladıkları bağışların hacmi, bu yapıların hem toplumsal güvenilirliğini hem de operasyonel sürdürülebilirliğini artırmaktadır. Gönüllülük temelli güçlü organizasyon yapıları, bu kuruluşların bağış kampanyalarını ülke genelinde geniş ölçekte yaygınlaştırmalarını mümkün kılmaktadır. Bu kuruluşlar, sahada doğrudan hizmet sunmaları ve acil yardım, yoksullukla mücadele gibi alanlarda görünür olmaları sayesinde bağışçılarla kurdukları ilişkileri uzun vadeli hale getirmektedir. Bununla birlikte, kampanya ölçeklerinin büyüklüğü göz önüne alındığında, bağış toplama mevzuatına ilişkin bazı uygulama farklılıkları veya gri alanlar oluşabilmektedir.

Bir diğ er grup ise düşük b     yle faaliyet yürüten, operasyonel giderleri sınırlı, yerel     ekte çalışan ya da g  n          esaslı modellerle örgütlenmiş kuruluşlardır. Bu gruptakiler, sınırlı kaynaklarını düşük idari maliyetlerle birleştirerek, faaliyetlerinin sürdürülebilirliğini görece istikrarlı biçimde sağlayabilmektedir. Yardım toplama ya da uluslararası hibelere erişim gibi süreçlere girmeden, doğrudan toplum temelli destekler ya da üyelik aidatlarıyla ayakta kalan bu kuruluşlar, mevcut mevzuattan kaynaklı bazı kısıtlamaları daha az hissetmektedir. Ancak bu görece rahatlık, genellikle faaliyet        , hedef kitlenin genişliği ya da savunuculuk rolü gibi stratejik a  ıllardan sınırlı bir   er  eve içinde kalmalarıyla mümkündür.

Ancak bu farklı gruplar da bağış toplama izin prosedürleri, dijital bağış kısıtları ya da bankacılık işlemlerindeki yorum farklarından zaman zaman etkilenebilmektedir. Dolayısıyla finansal sürdürülebilirliği b     k      de sağlamış olan gruplar, sektörün geneliyle kıyaslandığında daha avantajlı bir konumda yer alsalar da bütünsel bir mevzuat reformu ihtiyacının dışında kalmamaktadır.

Alt Bölüm 1.2. Diğer   zg  rl         

1.2.1. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı

Türkiye’de toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı Anayasa ile güvence altına alınmış olsa da 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Y  r  y     leri Kanunu başta olmak üzere çok sayıda yasal düzenleme bu hakkın kullanımını sınırlandırmaktadır. Barışçıl toplanma hakkı; uygulamada izin haline gelmiş bildirim sistemi, yer ve zaman kısıtlamalarıyla ya da toptan yasaklamalarla daraltılırken, mülki amirler tarafından belirlenen alanlar dışında yapılan toplantılar hukuka aykırı sayılmakta ve polis müdahalesiyle engellenmektedir.

Mevzuatın, bildirim sisteminin uygulanma şekli itibariyle spontane ve/ya eş zamanlı gelişen gösterileri ya da karşıt gösterileri tanıdığını söylemek mümkün değildir. 2911 sayılı Kanun uyarınca, düzenleme kurulunun en az 48 saat öncesinde ilgili toplantıya dair detaylı bilgileri mülki amirlere bildirmesi gerekmektedir. Bu prosedür “bildirim” olarak isimlendirilse de uygulamada doğrudan doğruya bir izin sistemi olarak çalışmaktadır. Yapılan bildirimlerin keyfi ve muğlak gerek     lerle, kimi zaman gerekçenin görülebildiği belgeler dahi sunulmaksızın, ilgili eyleme müdahale sırasında kolluk kuvvetleri tarafından duyurulduğu şekliyle, reddedilmesi yerleşik uygulama haline gelmiştir. Kamu güvenliği, başkalarının hak ve   zg  rl     lerinin korunması ve genel ahlak gibi genel gerek     lerle, bireyselleşmiş ve makul bir neden olmaksızın toplantılar yasaklanabilmekte; bu kararların hızlıca itiraz edilebileceği yargısal ya da idari bir mekanizma ise bulunmamaktadır.

Kağıt üzerinde ilgili yasaklama kararlarına karşı idari yargı yoluna başvurulabileceği gösterilse de uygulamada bu yollar makul bir başarı şansı tanımamaktadır. Önceden ilgili yasaklama kararlarına bir şekilde ulaşılabilse dahi, bu kararlara karşı idare mahkemelerinde yürütmenin durdurulması istemiyle açılan iptal davaları, mahkemelerin karar alma sürecinin yavaşlığı ve eylem tarihlerinin yakınlığı nedeniyle çoğu zaman etkili bir başvuru yolu olarak işlememektedir. Hak ihlali iddiasıyla başvuru yapılabilecek Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu ve Kamu Denetçiliği Kurumu gibi kurumlar ise yalnızca öneride bulunma yetkisine sahiptir. Bu çerçevede, yürürlükteki mevzuat ve uygulamalar, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının fiilen kullanılmasını büyük ölçüde zorlaştırmaktadır.

Danıştay 10. Dairesi, 2021/2683 Esas ve 2023/9009 Karar numaralı hükmüyle, İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü'nün "Ses ve Görüntü Kaydı Alınması" konulu Genelgesi'ni, Anayasa'ya aykırı bulunarak iptal etti. Genelge, gazetecilerin ve yurttaşların toplumsal olaylar sırasında polislerin ses ve görüntüsünü kaydetmesini yasaklıyordu.²³

Barışçıl toplanma ve gösteri yürüyüşü düzenleme özgürlüğü, gerekçesiz ve alakasız yasaklama kararlarıyla, eylem ve etkinliklerin kolluk müdahalesiyle dağıtılmasıyla, eylemcilerin ise işkence ve kötü muamele boyutuna varan aşırı güç kullanılarak gözaltına alınması vasıtasıyla, 2024 yılı boyunca da sistematik şekilde baskılanmıştır.²⁴ Kolluk kuvvetleri çoğu zaman eylemler başlamadan önce, katılımcıların bir araya gelmesini engellemekte, daha buluşma alanına varmadan çok sayıda kişiyi gözaltına almaktadır. Bu tutum, eylemcilerin yanı sıra, gazeteciler, avukatlar, insan hakları kuruluşlarından gelen gözlemciler gibi farklı koruma rejimlerine sahip aktörleri de hedef almakta; bu kişilerin alanda bulunmaları engellenmekte, gözaltına alınmaları veya fiziki müdahaleye maruz kalmaları gibi ciddi hak ihlalleri yaşanmaktadır.

Bunu yanı sıra, STK'ların (çevre temizliği, kültür sanat faaliyetleri, gençlik festivali vb.) protesto mahiyeti taşımayan veya muhalif görülmeyen kamusal alan etkinliklerini sorunsuz gerçekleştirebildikleri gözlemlenmektedir. Bu kurumlar için yerel idarelerle düzenli iletişim, bildirim süreçlerinin öngörülebilirliğini artırmaktadır.

AİHM kararlarının uygulanmasını denetleyen Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin Kararların İcrası Departmanı önünde halen genişletilmiş inceleme usulüyle açık bulunan Oya Ataman/Türkiye dava grubu, Türkiye'de barışçıl toplanma ve gösteri yürüyüşü özgürlüğüne ilişkin mevzuatın ve uygulamanın, Avrupa standartlarıyla ve Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerle uyumlu olmadığını ortaya koymaktadır.²⁵

²³ Diyarbakır Barosu. *Emniyet Genel Müdürlüğü'nün 'Ses ve Görüntü Kaydı Alınmasına İlişkin Genelgesi'nin İptaline Karar Verildi*. <https://www.diyarbakirbarosu.org.tr/haberler/emniyet-genel-mudurlugunun-ses-ve-goruntu-kaydi-alinmasina-iliskin-genelgesinin-iptaline-karar-verildi>

²⁴ Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV). *Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezleri Raporu 2024*. <https://tihv.org.tr/tedavi-ve-rehabilitasyon-raporlari/2024-tedavi-ve-rehabilitasyon-merkezleri-raporu/>

²⁵ Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Kararların İcrası Departmanı. *Oya Ataman / Türkiye Dosya Grubu*. <https://hudoc.exec.coe.int/?i=004-37415>

Avrupa Komisyonu'nun 2024 Türkiye Raporu, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına yönelik ciddi kısıtlamaların sürdüğünü, keyfi gözaltı ve orantısız güç kullanımının yaygınlaştığını belirtmiş; özellikle İstanbul Onur Yürüyüşü'ne yönelik müdahaleleri eleştirmiştir.²⁶ BM İnsan Hakları Komitesi, Türkiye'de barışçıl toplanma özgürlüğünün belirsiz yasal sınırlamalar, sık sık uygulanan yasaklar, orantısız güç kullanımı ve keyfi gözaltılar nedeniyle ciddi şekilde ihlal edildiğini raporlamış ve LGBTİ+ yürüyüşleri, Cumartesi Anneleri ve 8 Mart Feminist Gece Yürüyüşü'ne yapılan müdahaleleri anmıştır.²⁷ Uluslararası Af Örgütü ve Human Rights Watch gibi uluslararası insan hakları kuruluşları da 2024 yılı boyunca yayımladıkları rapor ve açıklamalarda, Türkiye'de barışçıl protesto hakkının fiilen kullanılamaz hale geldiğini, LGBTİ+ hak savunucularının, ekoloji ve işçi eylemlerinin hedef alındığını ifade etmişlerdir.²⁸

1.2.2. İfade Özgürlüğü

Türkiye'de ifade özgürlüğü Anayasa ve yasalar düzleminde güvence altına alınmasına rağmen, başta Türk Ceza Kanunu ve Terörle Mücadele Kanunu olmak üzere çeşitli yasal düzenlemeler bu hakkın kullanımını sınırlandırmaktadır. Kamu düzeni veya milli güvenlik gibi geniş ve muğlak kavramlar gerekçe gösterilerek ifade veya basın özgürlüğü kapsamında ifadeler, ceza soruşturma ve kovuşturmalara konu edilmektedir. İfade özgürlüğü bağlamında anayasal ve uluslararası insan hakları standartlarıyla bağdaşmayan ceza hukuku düzenlemeleri, uzun süredir eleştirilmektedir.²⁹

Türk Ceza Kanunu'nun "Hakaret" başlıklı 125. maddesi, "Türk Milletini, Türkiye Cumhuriyeti Devletini, Devletin kurum ve organlarını aşağılama" ile ilgili 301. maddesi, "Halkı kin ve düşmanlığa tahrik veya aşağılama" ile ilgili 216. maddesi, "Sansür yasası" olarak bilinen³⁰ "Halkı yanıltıcı bilgiyi alenen yayma" başlıklı 217/A maddesi, "Cumhurbaşkanına hakaret" ile ilgili 299. maddesi³¹, ve Terörle Mücadele Kanunu'nun "terör örgütünün propagandasını yapmak" ile ilgili 6. ve 7. maddeleri, bu anlamda sayılabilecek bazı düzenlemelerdir.

26 Avrupa Komisyonu. *Türkiye 2024 Raporu*, s. 31 ve 33.

27 BM İnsan Hakları Komitesi. *Türkiye'nin ikinci periyodik raporuna ilişkin son gözlemler*. https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/SessionDetails1.aspx?SessionID=2737&Lang=en

28 Human Rights Watch. *Türkiye 2024 Olayları*; Uluslararası Af Örgütü. *Dünyada İnsan Haklarının Durumu 2024/25 Raporu*.

29 Venedik Komisyonu. *Türk Ceza Kanunu'nun 216, 299, 301 ve 314. Maddelerine İlişkin Görüş*. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2016\)002-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2016)002-e)

30 Medya ve Hukuk Çalışmalar Derneği. *2024 Adalet Gözlem Programı Raporu: Düşünce Suç, Tutuklama Ceza*. <https://www.mlsaturkey.com/tr/mlsa-2024-adalet-gozlem-programi-raporu-dusunce-suc-tutuklama-ceza>

31 Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 42048/19 Başvuru numaralı ve 19 Ekim 2021 tarihli *Vedat Şorli / Türkiye* kararında, Cumhurbaşkanına Hakaret düzenlemesinin bir bütün Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile bağdaşmadığı ve Sözleşme'nin 46. Maddesi kapsamında bu düzenlemenin Sözleşme ile uyumlu hale getirilmesi yönünde karar vermiştir. Ancak yasa koyucu tarafından bu karar doğrultusunda herhangi bir adım atılmamıştır. *Vedat Şorli / Türkiye* dava grubu, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Kararların İcrası Departmanı önünde genişletilmiş inceleme usulüyle açık haldedir. Bkz: <https://hudoc.exec.coe.int/?i=004-59945>

Anayasa Mahkemesi, 5 Kasım 2024 tarihli kararıyla, ifade özgürlüğü kapsamında kalan söylem ve eylemlerin cezalandırılması için sıkça kullanılan TCK'nın 220 ve 314. maddelerinde yer alan “örgüte üye olmamakla birlikte örgüt adına suç işleyenlerin” ayrıca cezalandırılmasına ilişkin hükümleri iptal etmiştir.³²

Adalet Bakanlığı tarafından, 2022'ye kadar anılan suçlarla ilgili istatistikler ayrı olarak sunulurken, 2022 yılından itibaren paylaşılan veriler TCK 299–301 kapsamındaki suçları topluca ele almaktadır. 2024 yılında “Cumhurbaşkanı'na hakaret”, “Devletin egemenlik alametlerini aşağılama” ve “Türk Milletini, Türkiye Cumhuriyeti Devletini, devletin kurum ve organlarını aşağılama” suçları için 17.895 kişi hakkında 25.033 adet ceza soruşturması başlatılmıştır. Bu suçlar için 7.264 kişi hakkında, 7.944 adet kamu davası açılmıştır. 2024 yılında ceza mahkemeleri, 6.124 kişi hakkında 6.020 ceza dosyasını karara bağlamış; 1.658 kişi hakkında 1.720 dosyada mahkumiyet kararı vermiştir.

Avrupa Komisyonu'nun 2024 Türkiye Raporu, Türkiye'de ifade özgürlüğü alanında, raporlama döneminde herhangi bir gelişme kaydedilmediğini ifade etmekte; tutuklu gazeteci, insan hakları savunucusu, avukat ve akademisyenlerin serbest bırakılmasını, mevzuatın ifade özgürlüğünü koruyacak şekilde değiştirilmesini ve uygulanmasını, basın özgürlüklerinin misilleme ya da işten çıkarma korkusu olmadan korunması gerektiğini belirtmektedir.³³

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi istatistiklerine göre, Türkiye'ye karşı başvurular arasında 2024 yılında karara bağlanan 15 dosyada ifade özgürlüğü ihlali bulunmuştur.³⁴ BM İnsan Hakları Komitesi, ifade özgürlüklerini kullandığı için farklı kesimlerden çok fazla kişinin ceza hukuku tedbir ve yaptırımlarına maruz kaldığını ifade etmiştir. Ayrıca 5651 ve 6112 sayılı yasaları kullanarak, 2023 seçimleri ve 6 Şubat depremleri sonrası eleştirel içerikler de dahil olmak üzere, 260 binden fazla websitesinin, sosyal medya paylaşımının ve hesabının engellendiği yönündeki raporlar da Komite'nin vurguladığı hususlar arasındadır.³⁵

Avrupa Konseyi Gazetecilerin Güvenliği Platformu 2025 Yıllık Raporu'nda gazetecilere yönelik tehdit, fiziksel saldırı ve engellemeler anılmaktadır. Platformun 2024 yılında yayınladığı acil durum çağrılarında 8'i Türkiye'de bulunan gazetecilerin fiziksel bütünlüğü ve güvenliğine ilişkindir.

³² Anayasa Mahkemesi. E.2024/81, K.2024/189, KT. 05/11/2024.
<https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Dosyalar/Kararlar/KararPDF/2024-189-nrm.pdf>

³³ Avrupa Komisyonu. *Türkiye 2024 Raporu*, s. 6.

³⁴ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. *Violations by Article and by State 2024 (Ülke ve Madde kırılımına göre ihlaller)*. <https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/stats-violation-2024-eng>

³⁵ BM İnsan Hakları Komitesi. *Türkiye'nin ikinci periyodik raporuna ilişkin son gözlemler*.

Raporda Türkiye’de basın özgürlüğünün sistematik ve ağır engellerle baskı altında tutulduğu ifade edilmektedir.³⁶ Global Expression Report 2025’e göre Türkiye, ifade özgürlüğü bağlamında kriz kategorisindedir ve değerlendirmesi yapılan 161 ülke arasında 137. sıradadır. Raporda, sosyal medya platformlarına yönelik tedbirler ve ifade özgürlüğü kullanımına karşı sistematik baskı ve engellemeler vurgulanmaktadır.³⁷ Sınır Tanımayan Gazeteciler’in (RSF) 2025 Dünya Basın Özgürlüğü Endeksi’ne göre ise Türkiye, 180 ülke arasında 159. sıradadır. Rapor, son on yılda Türkiye’de basın özgürlüğü alanında kayda değer bir gelişme yaşanmadığı ve gazeteciler üzerindeki baskıların sürdüğüne dikkat çekmektedir.³⁸

Anılan rapor ve veriler, 2024 yılı boyunca Türkiye’de ifade ve basın özgürlüklerine yönelik baskıların ivmeli bir şekilde arttığına işaret etmektedir. İfade özgürlüğü alanındaki yerel ve uluslararası standartlara uyulması yönünde bir iradenin ortaya koyulması, insan hakları savunucuları ve gazetecilere yönelik baskı ve engellemelerin ortadan kaldırılması ve bu müdahalelerin giderilmesi ile onarılmasına yönelik mekanizmaların güçlendirilmesi acil bir gerekliliktir.

1.2.3. Açık, Güvenli ve Korunan Sivil Alanlar

2003 yılında kabul edilen 2982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ile yasal, 2010 yılında yapılan değişikliklerle anayasal düzeyde korunma altına alınan bilgi edinme hakkı, şeffaf yönetim, demokrasi ve STK’ların kamu politikalarının etkili bir paydaş olmasında kritik önem taşır. Ancak hem mevzuat hem de uygulamada bu hakkın kullanımını sınırlayan birçok engel mevcuttur. Örneğin, Kanun’un 7. maddesi, “ayrı veya özel çalışma gerektiren” bilgi taleplerini kapsam dışında bırakmaktadır. 8. madde, “daha önce yayımlanmış veya kamuya açıklanmış bilgi ve belgelerin” bilgi edinme başvurularına konu olamayacağını düzenlemektedir. 25. madde, “kamuoyunu ilgilendirmeyen” uygulamaları bilgi edinme hakkı kapsamı dışında tutarken, 26. madde ise “kurum içi uygulamaların”, kurumların takdirine bağlı olarak bu hakkın dışında bırakılabileceğini öngörmektedir. Hukuki belirlilik ve öngörülebilirlik şartlarını karşılamayan bu düzenlemeler, kurumların bilgi vermekten kaçınmak için sıkça kullandığı gerekçeler haline gelmiştir.³⁹ Bu sebeplerle bilgi edinme hakkı STK’lar tarafından uluslararası standartlara uygun biçimde kullanılamamaktadır.

36 Avrupa Konseyi Gazetecilerin Güvenliği Platformu. 2024: *Confronting Political Pressure, Disinformation, and the Erosion of Media Independence*. <https://rm.coe.int/prems-013425-gbr-2519-annual-report-2025-correction-cartooning/1680b48f7b>

37 ARTICLE 19. *Global Expression Report 2025. Europe and Central Asia*. <https://www.globalexpressionreport.org/regions-europe-and-central-asia>

38 Sınır Tanımayan Gazeteciler (RSF). *2025 Dünya Basın Özgürlüğü Endeksi*. <https://rsf.org/en/index>

39 Uluslararası Basın Konseyi (IPI), *Türkiye’de Bilgi Edinmenin Mevcut Durumu: Hesap Verilebilirlik ve Şeffaflık için Etkili Bir Araç (Mı?)*. <https://freeturkeyjournalists.ipi.media/wp-content/uploads/2024/09/FOI-Kick-off-Raporu-2024.pdf>

Haberleşme özgürlüğü ve haberleşmenin gizliliği, anayasal ve yasal düzlemde koruma altındadır. Ancak 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun, idarenin takdir yetkisine bağlı olarak, yargısal bir makamın kararına bağlı olmaksızın ve yeterli, gerçek ve somut gerekçeler olmaksızın çevrim içi içeriklere erişim engellemesi getirmeye izin vermektedir. Anayasa Mahkemesi'nin 11 Ekim 2023 tarihli, İnternet Kanunu'nun 8. maddesinin 4 ve 11 sayılı fıkralarını kısmen, 9. maddesini ise tamamen iptal eden kararı, 10 Ekim 2024 itibarıyla yürürlüğe girmiştir. Kararda, içeriklere erişimin sınırlandırılmasında kademeli müdahale mekanizmalarının bulunmaması eleştirilmiştir. Bu kapsamda, kişilik haklarının ihlali durumunda erişim engelleme ve içerik çıkarma rejimini düzenleyen Madde 9 ile Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu'na içerik çıkarma ve para cezası yetkisi tanıyan Madde 8(4) ve (11)'in bazı hükümleri iptal edilmiştir. İptal kararı, ölçülülük ve ifade özgürlüğü bağlamında hak ihlallerine neden olduğu gerekçesiyle verilmiştir.⁴⁰ Ek olarak, Anayasa Mahkemesi'nin 5651 sayılı Kanun'a dair yapısal sorunları tespit ettiği pilot kararlara rağmen,⁴¹ yasa koyucu tarafından yeni yasal hükümler belirlenmediği için ifade özgürlüğü standartlarına aykırı erişim engelleme uygulamaları devam etmektedir.

6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun ve ilgili mevzuat, "yayın hizmetlerinin internet ortamından sunumu"nu düzenlemektedir. Bu yetkiyi kullanan RTÜK geçici yayın hakkı veya yayın lisansı bulunmayan ya da bu hakları iptal edilen gerçek ve tüzel kişilerin yayınlarının erişime engellenmesini talep edebilmektedir.

Bunların yanı sıra, çok sayıda idari kurum erişim engellemesi ile ilgili çeşitli kanun, yönetmelik ve düzenlemelerle yetkilendirilmiştir. Bu kurumlar arasında belirli bakanlıklar, valilikler, Yüksek Seçim Kurulu, Mili Piyango İdaresi Genel Müdürlüğü Talih Oyunları Daire Başkanlığı, Türkiye Jokey Kulübü, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Türkiye Futbol Federasyonu ve Reklam Kurulu gibi oldukça farklı alanlarda faaliyet gösteren kurumlar bulunmaktadır.⁴²

40 Anayasa Mahkemesi. 2020/76 Esas, 2023/172 Karar sayılı ve 11 Ekim 2023 tarihli karar. <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Dosyalar/Kararlar/KararPDF/2023-172-nrm.pdf>

41 Anayasa Mahkemesi. *Artı Media GmbH Başvurusu*, Başvuru No: 2019/40078, 14 Eylül 2023. <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2019/40078>; *Keskin Kalem Yayıncılık ve Ticaret A.Ş. ve Diğerleri Başvurusu*, Başvuru No: 2018/14884, 27 Ekim 2021. <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2018/14884>

42 İfade Özgürlüğü Derneği. *EngelliWeb 2023 Türkiye'de Adaletsizliğin Sembolü: Sulh Ceza Hakimlikleri ve İnternet Sansürleri*, s. 7-13. https://ifade.org.tr/reports/EngelliWeb_2023.pdf

İfade Özgürlüğü Derneği'nin 2024 tarihli EngelliWeb raporuna göre, Türkiye'de erişime engellenen web sitesi sayısı 1 milyonu aşmıştır. Söz konusu rapor 2023 yılını incelemekte olup, erişim engellemelerine dair eğilimi gösteren en son veri setine sahiptir. 2014-2023 yılları arasında 43.769 habere erişim engellenirken, bunların 38.145'i yayından kaldırılmıştır. 2023'te ise erişim engeli kararı sayısında rekor kırılarak; bir yıl içinde 240 binden fazla alan adı engellenmiştir. Bu engellemelerin en çok gazetecilik içeriklerine yönelik olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca on binlerce sosyal medya içeriği, YouTube videosu ve diğer dijital yayınlar da sansürlenmiştir. Raporda, sulh ceza hakimliklerinin ve 5651 sayılı yasanın, ifade özgürlüğünü sistematik biçimde kısıtlayan araçlara dönüştüğü vurgulanmaktadır.⁴³

Freedom on the Net 2024 Raporu, yurttaşlara sosyal medya paylaşımları nedeniyle verilen uzun hapis cezaları, erişim engelleri, içerik kaldırma kararları ve sosyal medya platformlarındaki devlet destekli "troll" hesapları, Türkiye'de internet özgürlüğünü kısıtlamanın temel araçları arasında saymaktadır. Temmuz 2023'te Twitter'a ("X"), reklam yasağı geldiği, Twitter'ın Türkiye'de ofis açması ve temsilci atamasının ardından Mayıs 2024'te yasağın ortadan kaldırıldığı belirtilmiştir. Rapora göre Türkiye, hala "özgür değil" kategorisindedir.⁴⁴

Türkiye'de STK'ların tüzel kişiliğine ya da STK temsilcilerine karşı çevrim içi ya da fiziken uygulanan tehdit, taciz ve saldırılara karşı koruma sağlayan hukuki bir çerçeve bulunmamaktadır. Anayasal ve yasal düzenlemelerde genel olarak kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı korunmakta ve söz konusu saldırıları kriminalize eden ceza hukuku kuralları bulunmaktadır. Ancak bunların sivil alana ilişkin özel bir görünümü yoktur. Bununla birlikte eğitim ve bilimsel araştırma alanında çalışan dernekler, dijital platformlarda içeriklerini özgürce paylaşabildiklerini, kamu kurumlarının da bu içerikleri zaman zaman referans aldığını ifade etmektedir. Diğer yandan, hak temelli bazı kuruluşlar, sosyal medya paylaşımlarının hukuki incelemeye konu olmasının faaliyetlerini planlarken daha temkinli hareket etmelerine yol açtığını belirtmektedir.

5651 sayılı İnternet Kanunu, STK temsilcilerinin iletişimlerinin izlenmesini veya kişisel bilgilerinin toplanmasını açıkça engelleyen bir hüküm içermemektedir. Mevcut düzenlemeler, yetkililerin mahkeme kararı olmadan veri toplamasını sınırlandırmakta yetersiz kalırken; Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (KVKK) da kamu güvenliği veya adli soruşturmalar gibi gerekçelerle geniş istisnalara izin vermektedir. Bu durum, STK temsilcilerinin iletişim gizliliğini zayıflatan ve hak ihlallerine zemin hazırlayan hukuki güvence eksikliğine yol açmaktadır.

⁴³ Bianet. *Türkiye'de erişime engellenen web sitesi sayısı 1 milyonu aştı.*
<https://bianet.org/haber/turkiyede-erisime-engellenen-web-sitesi-sayisi-1-milyonu-asti-299677>

⁴⁴ Freedom House. *Freedom on the Net 2024, The Struggle for Trust Online.*
<https://freedomhouse.org/report/freedom-net/2024/struggle-trust-online>

Türkiye’de biyometrik veri toplama ve gözetim teknolojilerinin kullanımına ilişkin doğrudan bir yasal düzenleme bulunmamakla birlikte, bu alan KVKK ve 5651 sayılı İnternet Kanunu kapsamında değerlendirilmekte, ancak net sınırlamalar içermemektedir. KVKK, biyometrik verileri özel nitelikli sayarak sıkı kurallar öngörse de kamu güvenliği ve adli soruşturma gibi durumlarda açık rıza şartına istisnalar tanımaktadır. Bu da veri işleminin sınırlarını belirsizleştirmektedir. Ayrıca, 2559 sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu kolluk kuvvetlerine geniş veri toplama yetkileri verirken, bu yetkilerin kullanımına dair şeffaflık bulunmamaktadır ve denetim mekanizmaları yetersizdir.

Bölüm 2: STK'ların Finansal Kapasitesi ve Sürdürülebilirliği İçin Çerçeve

Alt Bölüm 2.1. STK'lar ve Bağışçılar İçin Vergisel/Mali Uygulamalar

2.1.1. Vergi Avantajları

STK'ların aldıkları hibeler ve bağışlar gelir vergisinden muaftır ve uygulamada herhangi bir gizli vergilendirme söz konusu değildir. Ayrıca STK'lar kurumlar vergisinden muaf tutulmaktadır.

STK'ların ekonomik faaliyetlerde bulunabilmek için kurdukları iktisadi işletmeler, ticari şirketlerle aynı vergi rejimine tabidir ve tüm gelir getirici faaliyetleri vergilendirilmektedir. Ek olarak, uygulamada kurumlar vergisi ödendikten sonra kalan karı dernek ve vakfa aktaran iktisadi işletmelerden ayrıca gelir vergisi stopajı yapması istenmektedir. Bu uygulamaya karşı STK'ların açtığı davalarda Danıştay'ın bazı daireleri STK'lar lehine karar vermişse de mevzuatta bu konuda hala olumlu bir düzenleme yapılmamıştır.⁴⁵ Hem vergiler ve diğer finansal işlemler konusunda destekleyici bir mevzuatın bulunmaması hem de kuruluşların iktisadi işletmeyi verimli şekilde çalıştırabilecek düzeyde bir kapasiteye sahip olmaması sebebiyle, iktisadi işletmeler STK'lar için düzenli ve yeterli bir gelir kaynağına dönüşmemektedir.

Vakıf ve derneklerin gayrimenkullerinden kira, iştirak hisselerinden ve hisse senetlerinden temettü, tahvil, TL ve döviz yatırımları üzerinden elde ettiği faiz gelirleri Gelir Vergisi Kanunu'na göre stopaj yoluyla vergilendirilir.

STK'lar için vergi avantajlarından yararlanmanın en önemli aracı kamu yararına çalışan dernek veya vergi muafiyeti tanınan vakıf statülerine sahip olmaktır. Kamu yararı statüsü taşıyan derneklere; Damga Vergisi Kanunu, Harçlar Kanunu, Emlak Vergisi Kanunu, Veraset ve İntikal Vergisi Kanunu ve Belediye Gelirleri Kanunu ile düzenlenmiş olan istisna ve muafiyetler tanınır. Vergi muafiyeti tanınan vakıflara sağlanan avantajlar ise; Damga Vergisi Kanunu, Harçlar Kanunu, Emlak Vergisi Kanunu, Veraset ve İntikal Vergisi Kanunu, Vakıflar Kanunu kapsamında düzenlenmiştir. Ek olarak, özel kanunlarla kurulan vakıf ve derneklerin tamamına kuruluş kanunlarında çeşitli vergi avantajları tanınmaktadır. Yazılı olmayanlar için Kurumlar Vergisi ve Gelir Vergisi Kanunlarında belirlenen genel oranlar geçerlidir.

⁴⁵ Detaylı bilgi için bakınız: Leyla Ateş & Özgün Akduran. *Dernek ve Vakıfların İktisadi İşletmelerinin Vergilendirilmesi*. https://tusev.org.tr/wp-content/uploads/2024/07/Dernek_ve_Vakiflarin_Iktisadi_Isletmelerinin_Vergilendirilmesi.pdf

Kamu yararına çalışan dernek ve vergi muafiyeti tanınan vakıf sayısı, toplam faal dernek ve vakıf sayısının %0,6'sına tekabül etmektedir. Gelir İdaresi Başkanlığı'nın verilerine göre 2024 yılı sonunda vergi muafiyeti tanınan vakıf sayısı 329'dur. Vergi muafiyetine sahip vakıfların toplam yeni vakıf sayısına oranı, önceki yıllarda olduğu gibi %5'le sınırlı kalmaktadır. STİGM'nin yayınladığı verilere göre, 2024 yılı sonunda kamu yararı statüsüne sahip 363 dernek, faal derneklerin yalnızca %0,3'ünü oluşturmaktadır.

Vergi muafiyeti statüsü alabilecek vakıfların çalışma alanları sağlık, sosyal yardım, eğitim, bilimsel araştırma ve geliştirme, kültür ve çevre koruma ile ağaçlandırmayla sınırlandırılmıştır. Ayrıca, ülke genelinde faaliyet göstermeyen, sadece belirli bir yöre veya belirli bir kitleye hizmeti amaçlayan vakıflar vergi muafiyeti statüsüne başvuramazlar. Kamu yararına çalışan dernek statüsü alabilecek dernekler için çalışma alanı bakımından bir kısıtlama yoktur. Ancak faaliyetleri toplumun ihtiyaç ve sorunlarına yönelik çözümler üretecek ve toplumsal gelişmeye katkı sağlayacak nitelikte olmalıdır. Derneklerin kamu yararı statüsü elde edebilmeleri ise kamu yararı tanımı net olmadığından, başvuruyu değerlendiren kamu görevlilerinin takdir yetkisine bağlı kalmakta ve bu durum sübjektif uygulamaları beraberinde getirmektedir. Bu statülerin Cumhurbaşkanı tarafından verilmesi, Cumhurbaşkanlığı'nın ulaşılması güç ve siyasi bir makam olması sebebiyle, az sayıda kuruluşun bu statülerden yararlanmasına, karar alma sürecinin bürokratik ve uzun olmasına sebep olmaktadır. Başvuru ve onay süreci zorlayıcı olmasına rağmen bu statüler yoluyla kazanılan imtiyazlar sınırlı kalmakta ve STK'ların mali sürdürülebilirlikleri için finansman kaynak oluşturmalarında yeterli kolaylığı sağlamamaktadır. Ancak bazı statü sahibi vakıf ve dernekler, mevcut vergi muafiyetlerinin bağışçı ilişkilerinde kolaylık sağladığını ve kaynak yaratma kapasitelerini artırdığını aktarmaktadır.

28.12.2024 tarih ve 32766 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Vakıflara Vergi Muafiyeti Tanınması Hakkında Genel Tebliğ (Seri No: 1)'de Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (Seri No: 6)" ile getirilen değişiklikler vergi muafiyetine haiz vakıfların statülerini koruyabilmeleri ve sürdürebilmeleri için ek yükümlülükler getirilmiştir. Vergi muafiyeti tanınmış bir vakfın amacını gerçekleştirmek için kurduğu iktisadi işletmesine faaliyetini sürdürmesi için yapacağı aktarımların amaca yönelik harcama olarak kabul edilmeyeceğine dair tebliğe getirilen kesin hüküm, bu türde vakıfların "yıllık gelirlerinin en az üçte ikisini elde edildiği yıl içinde harcamaları" şartını karşılamalarını zorlaştırmaktadır. Muafiyet başvurusunda aranan asgari mal varlığı ve yıllık gelir şartının muafiyetin devamı süresince de aranan koşullar arasında açıkça sayılması ise öngörülen gelir miktarına arızı nedenlerle ulaşamadığı hallerde vergi muafiyeti statüsünün yitirilmesi riskini doğurmaktadır.

STK'lar için genel bir katma değer vergisi (KDV) muafiyeti söz konusu olmasa da statüsü bulunan derneklerin ve vakıfların eğitim, kültür ve sosyal amaçlı bazı mal ve hizmet alımları için istisnalar bulunur. Ek olarak, Türkiye ve Avrupa Birliği arasında imzalanan Katılım Öncesi Yardım Aracı (Instrument for Pre-accession Assistance/IPA) Çerçeve Anlaşması kapsamındaki sözleşmelerde yapılan harcamalar için STK'lara KDV muafiyeti tanınır.

STK'lar pasif yatırımlarda bulunabilir; ancak farklı vergi uygulamaları söz konusudur. Ana varlık oluşturmak vakıflar için zorunludur. STK'lar, ana varlık bağışlarında veraset ve intikal vergisi ile kurumlar vergisinden muaftır.

2.1.2. Bireysel ve Kurumsal Bağışlar için Teşvikler

Gerçek ve tüzel kişiler için vergi teşvikleri yalnızca vergi muafiyeti tanınan vakıflar ile kamu yararı statüsü bulunan derneklere yapılan bağış ve yardımlarda geçerlidir. Bağış ve yardımlar nakdi veya ayni olabilir.

Tüzel kişiler ve yıllık geliri 2024 yılı için 3.000.000 TL'nin üzerinde olan ve gelir vergisi beyannamesi veren gerçek kişiler bu statülere sahip STK'lara yıl içinde yaptıkları bağış ve yardımları beyanname üzerinde göstermek şartıyla indirebilirler. İndirilebilecek tutar, bağış ve yardımların amaçları ile bağış ve yardım yapılan kuruluşa bağlı olarak, o yıl karının (matrah) %5'i (kalkınmada öncelikli bölgeler için %10'u) ile sınırlı olabilir veya tamamı gider olarak vergi matrahından indirilebilir. Gıda bankacılığı faaliyetinde bulunan dernek ve vakıflara bağışlanan gıda, temizlik, giyecek ve yakacak maddelerinin maliyet bedelinin tamamı ile statülü dernek ve vakıflara kültür ve turizm amaçlı harcamalar kapsamındaki bağış ve yardımların tamamının indirimi mümkündür.⁴⁶ Gelir vergisi beyannamesi vermeyen bordrolu/ücretli çalışan gerçek kişiler ise vergi indirimi uygulamasından faydalanamamaktadır.

Mevcut uygulama, etkin ve stratejik bağışçılığı teşvik etmemektedir. Yalnızca vergi muafiyeti veya kamu yararı statüsüne sahip kuruluşlara yapılan bağış ve yardımların vergiden düşülmesi, vergi teşviklerinden yalnızca sınırlı sayıda ve belirli alanlarda faaliyet gösteren kuruluşların yararlanabilmesine yol açmaktadır. İnsan hakları gibi faaliyet alanlarının veya hak ve özgürlüklerin kullanımını izleyen kuruluşların desteklenmesine yönelik özel bir politika olmadığı gibi, son yıllarda bu statüleri alabilen STK'lar çoğunlukla hayırseverlik alanında çalışmakta, aralarında hak temelli çalışan ve izleme yapan kuruluşlar bulunmamaktadır.

⁴⁶ Detaylı bilgi için bkz. Leyla Ateş & Özgün Akduran. *Dernek ve Vakıfları İlgilendiren Vergi Düzenlemeleri*. https://tusev.org.tr/wp-content/uploads/2024/07/Dernek_ve_Vakiflari_Ilglendiren_Vergi_Duzenlemeleri.pdf Özgün Akduran & Leyla Ateş. *Kamu Yararı ve Vergi Muafiyeti Statüleri*. https://tusev.org.tr/wp-content/uploads/2024/07/Kamu_Yarari_ve_Vergi_Muafiyeti_Statuleri.pdf

Türkiye’de kurumsal bağışçılık kültürünü yaygınlaştırıp sivil toplumun desteklenmesini hedefleyen kurumsal sosyal sorumluluk ile ilgili özel bir düzenleme veya teşvik mekanizması bulunmamaktadır. 12. Kalkınma Planı ve 2024 Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı’nda bu hedefe yönelik herhangi bir tedbir tanımlanmamıştır.

Alt Bölüm 2.2. Kamu Desteğı

2.2.1. Kamu Fonlarına Erişim

Türkiye’de STK’ların kurumsal gelişimi için kamu desteğini güvence altına alan bütüncül bir mevzuat veya ulusal politika belgesi bulunmamaktadır. Kamu idareleri bütçelerinde öngörülmüş olmak kaydıyla, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu gereğı ve Dernek, Vakıf, Birlik, Kurum, Kuruluş, Sandık ve Benzeri Teşekküllere Genel Yönetim Kapsamındaki Kamu İdarelerinin Bütçelerinden Yardım Yapılması Hakkında Yönetmelik kapsamında STK’lara yardım yapabilmektedir.

STK’lara yönelik kamu fonlarının planlanması ve dağıtımından sorumlu merkezi bir organ veya mekanizma bulunmamaktadır. Kamu kuruluşları, STK’lara sağlanacak kaynakların programlanmasında, ilgili yönetmelikler uyarınca kendi iç yönerge ve rehberlerini oluşturmaktadır. Kamu kuruluşları arasında genel bir koordinasyon olmadığı gibi, üzerinde ortaklaşılan bir uygulama veya anlayış da bulunmamaktadır. Bu durumun sonuçlarından biri, sivil toplumun bir bütün olarak çeşitlenen ihtiyaçlarını hesaba katarak güçlenmesini hedefleyen destek programlarının bulunmaması ve son derece kısıtlı mali desteklerin yalnızca belli faaliyet alanlarına aktarılmasıdır.

Merkezi yönetim ve mahalli idarelerin bütçelerinde, sivil toplum alanına özgülenmiş bir bütçe kalemi bulunmamaktadır. Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu tekliflerinde yıllık olarak STK’lara aktarılması planlanan ve yıl sonunda STK’lara aktarılan kamu kaynağının tutarını tam olarak tespit etmek mümkün değildir. Bununla beraber bütçe sınıflandırma kalemleri içinde kar amacı gütmeyen kuruluşlara yapılan cari transferler ve sermaye transferleri alt kalemleri içinde sivil topluma aktarılan kaynakların da dahil edildiğı dernek, birlik, kurum, kuruluş, sandık vb. kuruluşlara transferler kalemi, kesin bir sonuca varmayı sağlamamakla beraber yol göstericidir. Ancak bu bütçe kalemi altında dernek ve vakıflara yapılan transferler dışında, vakıf üniversiteleri, siyasi partiler, kamu işveren sendikaları gibi başka kuruluşlara yapılan transferler ile çok sayıda kamu görevlisinin görev yaptığı bazı bakanlıkların bu kalem altındaki bütçesinin tamamını oluşturan memurların öğle yemeğine yardım gibi ödemeler de bulunmaktadır.⁴⁷

⁴⁷ Kar amacı gütmeyen kuruluşlara yapılan transfer kaleminin kapsadığı alt kalemler/kuruluşlar hakkında detaylı bilgi için bkz. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. *Analitik Bütçe Sınıflandırmasına İlişkin Rehber*.
https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/09/2024-2026_Rehber_Bolum9_11.pdf

Mevzuata göre, mahalli idarelerin STK'lara doğrudan hibe desteği sağlaması mümkün değildir. Ancak Belediye Kanunu'nun 60. maddesi ile İl Özel İdaresi Kanunu'nun 43. maddesi mahalli idarelerin STK'larla iş birliği ve ortak proje yapmasına imkan sağlamaktadır. Ortak hizmet sağlama, eğitimlerde ve planlama süreçlerinde STK'ların uzmanlık ve deneyimlerinden faydalanma gibi iş birlikleri çoğunlukla protokoller çerçevesinde ilerlemektedir. Yerel kalkınma, sosyal hizmet gibi alanlarda çalışan bazı STK'ların, kamu kuruluşları veya belediyelerden aldıkları destekler ve ortak proje imkanları sayesinde toplumsal etkilerini artırabildiklerini görülmektedir. Ancak bu iş birliklerinin ve kaynak aktarımının hangi şartlarda ve hangi kriterlere göre yapılacağı konusunda standart bir düzenleme olmadığı gibi, yıl içinde aktarılan mali kaynağı izlemeyi sağlayacak şeffaflık ve hesap verebilirlik standartları da oluşturulmamıştır.

STK'ların kamu fonlarını planlama, değerlendirme ve izleme gibi aşamalarda yer almasıyla ilgili özel düzenlemeler mevcut değildir. Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı kapsamındaki finansman desteklerinin etkin ve amacına uygun kullanımını temin etmekle yükümlü sektörel izleme komitelerine, gerekli görülen hallerde STK temsilcilerinin katılabileceği Cumhurbaşkanlığı genelgesi ile düzenlenmiştir. Ancak burada da STK'ların katılımı, ilgili kamu idarelerinin takdirine bırakılmıştır.

Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın yayımladığı 2024 Yılı Genel Faaliyet Raporu'na göre Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşlara Yapılan Transferler başlığı altında dernek, vakıf, birlik ve benzeri teşekküllere yardım amacıyla 2024 yılında toplam 2 milyar 580 milyon TL cari transfer ödemesi yapılmıştır. Bu bütçenin büyük kısmı, kanunla kurulmuş dernek ve vakıflara, spor kulüpleri ve federasyonlarına, cami derneklerine, emekli ordu personeline yönelik kurulan derneklere aktarılmıştır.⁴⁸

Sivil toplumun gelişimi ve STK'ların desteklenmesi için düzenli ve sürekli bir kamu fonu mekanizması bulunmamaktadır. Merkezi yönetim altında oluşturulan tek program, İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir. İçişleri Bakanlığı Bütçesinden Derneklere Yardım Yapılması Hakkında Yönerge kapsamında, derneklerin hazırladıkları projeleri hayata geçirmelerine yönelik mali desteklerden oluşan cari transferler için 2024 yılı başlangıç ödeneği 251.756.000 TL olarak belirlenmiş, yıl sonu itibarıyla bu tutarın 247.315.607,99 TL'si harcanmıştır. Gelen 952 başvuru arasından toplamda 505 proje desteklenmiş olup, bunlar arasında 151 projeye "eğitim, sağlık, kültür ve spor" alanı en fazla destek verilen proje alanı olmuştur.⁴⁹

48 Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. 2024 Yılı Genel Faaliyet Raporu, s. 39-40. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2025/06/2024-Yili-Genel-Faaliyet-Raporu.pdf>

49 İçişleri Bakanlığı. 2024 Yılı İdare Faaliyet Raporu, s. 139-140. https://www.icisleri.gov.tr/kurumlar/icisleri.gov.tr/lcSite/strateji/raporlar/faaliyet_raporlari/2024-YILI-IDARE-FAALIYET-RAPORU-BASKI.pdf

Bunun yanında Kültür ve Turizm Bakanlığınca kültür, sanat, turizm ve tanıtım faaliyeti olan dernek ve vakıfların yerel, ulusal ve uluslararası nitelikteki kültürel etkinlikler kapsamındaki projelerine cari transferler altında 32 milyon TL bütçe aktarılmıştır.⁵⁰

Bakanlıklar ve mahalli idareler tarafından STK'lara aktarılacak yıllık kamu finansmanı çoğunlukla önceden planlanmamaktadır. Fon tahsisi ile ilgili yöntemler ve STK'lara aktarılan kaynak yıldan yıla değişiklik göstermektedir. STK'lara yönelik kamu finansmanı mekanizmalarına ilişkin standart bir yaklaşım, davranış kuralları veya hukuki  er eve olmaması, aktarılan kaynakların hangi alanlara yoğunlaştığını, nasıl kullanıldığını ve ne ölçüde fayda sağladığını izlemeyi zorlaştırmaktadır.

Bakanlıklar arasında genel bir strateji ve koordinasyon eksikliği vardır. Bu durum STK'lara sağlanan desteklerdeki  akişmaların ve boşlukların tespit edilmesini zorlaştırmaktadır. Bunun sonucunda kaynaklar hem sivil toplumun çeşitlenen ihtiyaçlarını karşılamamakta hem de belli faaliyet alanları, projeler ve STK'lar daha fazla desteklenirken, belli faaliyet alanları ve STK'lar hiç desteklenmemektedir. Ortak bir stratejinin benimsenmemesi, fon alma yeterlilik kriterlerinde standardın oluşmamasına, başvuru ve değerlendirme kurallarının kurumdan kuruma farklılaşmasına neden olmaktadır. Bu durum, şeffaflık ilkesinin etkin uygulanmasını engellediği gibi, tarafsızlık, eşit muamele, serbest ve adil rekabet koşullarının oluşmasını da tehlikeye atmaktadır. Projelerin uygulanması ve değerlendirilmesinde ortak hesap verebilirlik anlayışının benimsenmemesi ise STK'ları farklı raporlama ve izleme yükümlülükleri ile karşı karşıya bırakabilmektedir.

STK'lar için kamu finansmanını denetleyen özel bir yapı olmamakla birlikte fon sağlayan kurumlar izleme ve denetleme sürecini yürütmekten sorumludur. Genel bütçe denetimi Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sayıştay ve TBMM tarafından yapılmaktadır.

Kamu fonlarının programlanması ve dağıtımına STK'ların katılımını güvence altına alan kurallar tanımlanmamıştır ve STK'lar bu süreçlere dahil edilmemektedir.

2.2.2. Kamu Fonlarının Dağıtımı

Bakanlıkların STK'lara fon tahsisine ilişkin oluşturdukları yönetmelik ve yönergelerde fonların dağıtımını düzenleyen usul ve esaslara yer verilmektedir. Dernek, Vakıf, Birlik, Kurum, Kuruluş, Sandık ve Benzeri Teşekküllere Genel Yönetim Kapsamındaki Kamu İdarelerinin Bütçelerinden Yardım Yapılması Hakkında Yönetmelik'in 8. maddesine göre; kamu kurumları, yardım yapılan kuruluşların isim listesini, bilgilerini, yardımın amacını, konusunu ve yapılan yardım tutarlarını, izleyen yılın şubat ayı sonuna kadar açıklamakla yükümlüdür.

Ancak, yönetmeliğin ilgili maddesinde kamuoyu ile bu bilgilerin hangi yöntemle paylaşılacağı düzenlenmemiştir ve bu verilere çoğunlukla açık kaynaklardan ulaşılamamaktadır. Bu kapsamda yapılan bilgi edinme başvurularına ise “ticari sır” gerekçesiyle yanıt verilmediği durumlarla karşılaşmıştır.

STK’ların seçiminde izlenen yöntem ve ölçütler konusunda standart bir yaklaşım veya işleyiş yoktur. STK’lara tahsis edilecek toplam bütçe, seçim kriterleri ve değerlendirme koşulları çoğu zaman şeffaf şekilde açıklanmamaktadır. Toplam ayrılan ve dağıtılan bütçe ilan edilse bile, komisyon kararları, fon almaya hak kazanan projelerin bilgisi ve bütçeleri ile değerlendirme puanlarına/sonuçlarına ilişkin bilgiler, başvuran STK’lar veya kamuoyu ile paylaşılmamaktadır. Bu konuda bakanlıklara yapılan bilgi edinme başvurularında ise sorular yanıtsız bırakılmaktadır.

Bakanlıkların bazıları (İçişleri Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Kalkınma Ajansları) tarafından proje başvuru kılavuzları yayımlanmakta ve bu belgelerde seçim kriterleri yer almaktadır. Ancak uygulamaya ilişkin usul ve esasların belirlenmesinde inisiyatif, ilgili kamu idarelerindedir ve sivil toplum karar alma süreçlerine dahil edilmemektedir. Özellikle protokol esaslı iş birliklerinde protokol yapılacak konuların ve STK’ların seçiminde standart bir yaklaşım, işleyiş ve denetim mekanizması yoktur. Bu durum kamu idaresinin hükümet politikalarıyla uyumlu çalışan STK’larla çalışması ve bağımsız STK’ların iş birliği ve kamu desteklerinden dışlanmasına neden olmaktadır.

Kamu fonlarına başvurmak STK’lar için ek bir maliyet yaratmaz. Başvuru koşulları değişiklik gösterebilir. İçişleri Bakanlığı’nın proje desteğine elektronik ortamda başvuru mümkündür.

Bakanlıklar tarafından kamu fonlarının dağıtılmasına ilişkin mevzuatta seçim kriterlerinden doğan anlaşmazlıklara dair detaylı düzenlemeler bulunmaması, geribildirim ve itiraz prosedürünün çoğunlukla işletilmemesiyle sonuçlanmaktadır.

2.2.3. Kamu Fonlarının Hesap Verebilirliği, İzlenmesi ve Değerlendirilmesi

STK’lara kamu fonu sağlayan kamu idarelerinin her biri, ilgili mevzuat doğrultusunda hazırladıkları yönetmelik, yönergeler ve başvuru kılavuzları yoluyla hesap verebilirlik, izleme ve değerlendirme usullerini kendileri belirler ve duyurur. Bu konuda genel bir düzenleme ve ortak bir yaklaşım bulunmamaktadır. Kaynağın kötüye kullanımında alınması gereken tedbirler de yine bu çerçevede ilgili mevzuata aykırı olmayacak şekilde kamu idareleri tarafından düzenlenmektedir. Bu durumlarda uygulanacak tedbirler ihlallerle orantılıdır.

Bazı kamu idarelerinin yıllık faaliyet raporlarında kamu fonu alan STK'ların faaliyet alanlarına çalıştığına ve fonların hangi faaliyetlere harcandığına ilişkin genel bilgiler bulunmakla birlikte, kamu fonlarının kullanımına ilişkin etki değerlendirme raporları kamuya açık değildir. Bakanlıklara yapılan bilgi edinme başvurularında bu konuya ilişkin sorulara ve bilgi, belge taleplerine olumlu yanıt verilmemiştir.

2.2.4. Nakdi Olmayan (Ayni) Destekler

Kamu idareleri tarafından STK'lara nakdi destek verilmesini düzenleyen mevzuat ayni destekleri de tanımaktadır. Bu desteklerin şeffaf ve objektif kriterlere göre dağıtılmasını güvence altına alacak bir düzenleme bulunmamaktadır. Kamunun STK'lara sağladığı ayni destekleri takip etmek, nakdi destekleri takip etmekten çok daha zordur. Açık kaynaklardan bu konuda bilgi edinilemediği gibi, kamu idarelerine yapılan bilgi edinme başvurularına gelen yanıtlarda ilgili veri talepleri reddedilmiştir. Desteklerin, kamuoyunun izleme ve denetimine son derece kapalı koşullarda dağıtılması ve desteklenecek STK'ların ve faaliyet alanlarının belirlenmesinde objektif kriterlerin oluşmaması, ayni desteklerin sağlanmasında eşitsiz ve keyfi uygulamaların önüne geçmeyi zorlaştırmaktadır.

Alt Bölüm 2.3. İnsan Kaynakları

2.3.1. STK'larda İstihdam

STK'lar, diğer tüm işverenler gibi İş Kanunu'na tabiidir. STK'ların yaklaşık üçte ikisinde tam zamanlı ücretli çalışan bulunmamasına rağmen, özel sektöre yönelik istihdamı artırmaya yönelik vergi teşvikleri ve istihdam programları benzeri destekler sivil toplum için tanımlanmamıştır. STK'ların istihdam giderleri içinde önemli bir yer tutan vergi kesintileri ve sosyal güvenlik prim ödemeleri ciddi bir mali yük yaratmaktadır. Ancak kamu idaresi bu konuda herhangi bir vergi ve prim teşvikine sıcak bakmamaktadır.

VGM'nin verilerine göre vakıfların istihdam ettiği toplam çalışan sayısı Temmuz 2024 itibarıyla 22.324 kişidir. Derneklerde çalışan sayısı ise bilinmemektedir. Sivil toplumda çalışanlara ilişkin uluslararası standartlara uygun istihdam verisi toplanmamaktadır.

2024'te derinleşen ekonomik kriz, yurt dışı hibe kaynaklarının azalması ve STK'lara yönelik fon ve hibelerin enflasyon etkisiyle yükselen istihdam maliyetlerini karşılayacak oranda artmaması sivil alandaki istihdam koşullarını da olumsuz etkilemiştir.

Ücretli çalışan bulundurmakta yaşanan sorunlar devam etmekte ve bu durum sivil toplumun gelişmesinin önünde ciddi bir engele dönüşmektedir. Artan istihdam giderleri STK'ların nitelikli insan kaynağına ulaşmasını ve faaliyetlerine devam etmesini zorlaştırırken, giderek kötüleşen ekonomik koşullar, sivil toplumda çalışmayı daha az tercih edilir hale getirmektedir.

2.3.2. STK'larda Gönüllülük

Gönüllülük, gönüllü faaliyet veya gönüllü hizmetin hukuki çerçevesi olarak nitelendirilebilecek genel bir düzenleme mevcut değildir. İl Özel İdaresi Kanunu, Belediye Kanunu gibi birtakım kanun ve yönetmeliklerde kamu hizmetinin sağlanmasına gönüllülerin katılımı düzenlenmiştir.

Eğitim, çevre ve spor alanlarında faaliyet gösteren bazı STK'lar, merkezi ve yerel idarelerle iş birliklerinde gönüllülük süreçlerini birlikte yönetebilmektedir. Kamu idaresi gönüllülerin eğitimi ve takibi konusunda destek sunabilmektedir. Ancak bu iş birliğinin yasal dayanağı çoğu zaman yoktur; dolayısıyla uygulama kişi veya kurumlara göre değişebilmektedir. Kamu ile yürütülen afet, çevre temizliği ve kültürel miras gibi kampanya bazlı gönüllülük programlarında, kamu kurumlarının STK'lara kısa süreli lojistik destek (ulaşım, malzeme, mekan) sağlayabildiği görülmektedir.

2023 yılı Eylül ayında, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yürütülen, ana faydalanıcısı Türkiye Belediyeler Birliği (TBB), eş-faydalanıcısı İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü olan ve Avrupa Birliği tarafından finanse edilen "Türkiye'de Demokratik Yerel Yönetişimin Geliştirilmesi için Sivil Katılımın Güçlendirilmesi Projesi" (Sivil Katılım Projesi) kapsamında "Türkiye'de Gönüllülükle İlgili Yasal Düzenlemelere İlişkin Öneriler Geliştirilmesi" amacıyla bir çalışma grubu kurulmuştur. Çalışma grubunda ilgili kamu kuruluşlarının yanı sıra, Ulusal Gönüllülük Komitesi ve gönüllülük alanında çalışan bazı STK'lar da yer almıştır. Proje, araştırmalar, farklı ülke örneklerini inceleyen raporlar ve STK'larla düzenlenen odak grup görüşmeleri ve çalıştaylarla desteklenmiştir. TÜSEV'in de içinde yer aldığı çalışma grubu faaliyetleri, 2024 yılı sonunda Türkiye'de gönüllülüğün geliştirilmesi için politika önerileri ve yasal düzenleme tavsiyelerini içeren Yeşil Kitap ve Beyaz Kitap'ın yayımlanmasıyla sonlanmıştır. Yeşil Kitap istişare sürecindeki görüşler, yasal düzenlemelerin genel bir politika çerçevesi niteliği taşıması yönündedir. Mevzuat oluşturulurken zorunlu gönüllülük anlaşması, zorunlu sigorta gibi aşırı müdahale içeren yaklaşımlardan kaçınılması, düzenlemelerin cezai yaptırımlar içermemesi gerektiği belirtilmiştir. Gönüllüler ve STK'lar için tanımlanacak haklar ve sorumlulukların mali ve yönetsel zorluklara yol açmaması önerilmiştir. Yeşil Kitap'taki öneriler doğrultusunda hazırlanan Beyaz Kitap'ta 17 farklı yasal düzenleme önerisi yer almıştır. Öneriler gönüllülüğü teşvik edip etmeyeceği, gönüllülük ve sivil toplum alanına potansiyel faydaları, olası zararları ve uygulamada karşılaşılabilecek zorluklar bağlamında değerlendirilmiştir.

Beyaz kitap istişarelerinde ayrıntılı düzenleme yerine STK'ları iki tarafın da haklarını koruyacak tedbirler almaya teşvik edecek genel politika çerçevesi oluşturulmasında ortaklaşmıştır. Katılım desteği, sigorta gibi finansal maliyetlerin STK'lar tarafından karşılanmasının zorunlu tutulmaması gerektiği belirtilmiştir.⁵¹ Araştırmaların ortaya koyduğu üzere Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri büyük ölçüde gönüllülerin emeğiyle sürmektedir. Öte yandan Türkiye'de yaygın olarak gelişen bir gönüllülük kültürü bulunmamaktadır. Bu tespiti Beyaz Kitap'ta da yer verilmekte ve gönüllülüğün teşviki ve yaygınlaştırılması için yapısal reform önerileri sıralanmaktadır.

VGM'nin 2024 yılı verilerine göre, yeni vakıfların faaliyetlerine dahil olan gönüllü sayısı 411.945 kişidir. Derneklerde gönüllü sayılarına ilişkin verileri toplamakla sorumlu kamu idaresi olan STİGM ise 2023 yılından beri gönüllü sayılarını açıklamamakta, bu kapsamda yapılan bilgi edinme başvurularını ise kapsamlı araştırma gerektirdiği gerekçesiyle yanıtlamayı reddetmektedir. Ayrıca gönüllülükle ilgili verilerin nasıl toplandığı ve gönüllü kavramının nasıl tanımlandığı açık değildir ve bu veriler Türkiye'de gönüllülüğe ilişkin net bir tablo sunmamaktadır.

⁵¹ Prof. Dr. Murat Şentürk, Baran Can Karadoğan. *Gönüllülük Beyaz Kitap*, Ocak 2025.
<https://www.sivilkatilim.org.tr/wp-content/uploads/2025/02/Beyaz-Kitap-R-8.pdf>

Bölüm 3: Kamu-STK İlişkisi

Alt Bölüm 3.1. İş Birliği için Çerçeve ve Uygulamalar

3.1.1. Kamu-STK İş Birliği ve STK'ların Kapasitesinin Güçlenmesi için Kamu Politikası ve Stratejisi

Kamu-STK ilişkilerinin kurumsallaşmasına katkı sağlamayı hedefleyen veya sivil toplumun gelişmesine özgülenmiş bir yasal çerçeve mevcut değildir. Ancak 2024-2028 yıllarını kapsayan 12. Kalkınma Planı, sivil toplumu toplumsal gelişimin ve kalkınmanın bir aktörü olarak tanımlamaktadır. Plan, STK'ların politika oluşturma ve karar alma süreçlerinde aktif yer almasının, kapasitelerinin güçlendirilmesinin, saydam ve hesap verebilir bir yapıya kavuşturulmasının, kamu-özel sektör-STK iş birliğinin ve sosyal diyalogun geliştirilmesinin önemine vurgu yapmaktadır. Planda, bilgi ve iletişim teknolojileri, kültür ve sanat, göç, eğitim ve kadınlar, çocuklar, yaşlılar, engelliler, gençler, yoksullar gibi sosyal politikanın öznesi sayılan gruplara yönelik politikaların belirlenmesi ve uygulanmasında STK'larla iş birliğinin artırılacağı belirtilmektedir.

Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan 2023-2027 Sivil Toplum Strateji Belgesi ve Eylem Planı taslağı 2024 yılı sonu itibarıyla hala yürürlüğe girmemiştir. Öte taraftan, kalkınma planı doğrultusunda Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, bakanlığın sorumluluk alanlarında çalışan STK'ların faaliyetlerinin güçlendirilmesi ve politika geliştirme süreçlerine katılımının artırılması amacıyla 2022 yılından beri Sivil Toplum Vizyon Belgesi ve Eylem Planı hazırlamaktadır. Eylül 2024'te yayınlanan Sivil Toplum Vizyon Belgesi 2022-2023 Eylem Planı Gerçekleşme Raporu'na göre 5 farklı hedef çerçevesinde STK'ların katıldığı tematik etkinlikler ve buluşmalar sonucunda bakanlığın farklı çalışma alanlarına ilişkin kılavuz, eylem planı gibi politika metinleri ve yönerge, yönetmelik gibi düzenleyici mevzuat hazırlanmıştır.⁵² Yine 2024 yılında, 2025- 2027 yıllarını kapsayacak Sivil Toplum Vizyon Belgesi ve II. Eylem Planı hazırlıkları kapsamında STK'larla çalıştaylar düzenlenmiştir. Önceki dönem uygulamalarının değerlendirildiği bir saha araştırması ile yeni döneme ilişkin STK temsilcileri ve kamu personelinin görüş alınmıştır.⁵³

⁵² Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. *Sivil Toplum Vizyon Belgesi 2022-2023 Eylem Planı Gerçekleşme Raporu*, 2024. <https://www.aile.tr/media/182004/stvb-2022-2023-eylem-planı-gerceklesme-raporu.pdf>

⁵³ Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. *Sivil Toplum Vizyon Belgesi ve Eylem Planı (2025-2027) Durum Değerlendirme ve Beklenti Raporu*, 2024. Sivil Toplum Vizyon Belgesi ve 2022-2023 Eylem Planı'nın hazırlık ve uygulama süreçlerine dair ayrıntılı bilgi için bakınız: Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı. *Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı 2022-2023 Sivil Toplum Vizyon Belgesi ve Eylem Planı Kapsamında Kamu-STK İlişkileri (Vaka İncelemesi)*. https://tusev.org.tr/wp-content/uploads/2025/04/ASHB_VakaInceleme01_TR_10.04.25.pdf <https://sosyaltaraf.aile.gov.tr/media/xa0ijrd0/stvb-ii-eylem-planı-2025-2027-durum-değerlendirme-ve-beklenti-raporu.pdf>

Politika belgelerinin hazırlanmasına dahil edilecek STK'ların belirlenmesinde adil ve şeffaf bir seçim yöntemini güvenceye alan açıkça tanımlanmış usul ve standartlar bulunmamaktadır. İstişare toplantıları STK'ların hazırlanmasına imkan verecek bir zaman öncesinde duyurulmamakta ve STK'lar davet usulü ile çağrılmaktadır. Bazı STK'lar faaliyet alanlarındaki istişare toplantılarından son dakika haberdar edildiklerini, katılımı kolaylaştırmak için (örneğin seyahat için) bütçe ayrılmadığını, bazı STK'lar ise toplantılardan hiç haberdar edilmediklerini aktarmaktadır. STK'lara görüşlerinin nasıl ve ne ölçüde dikkate alındığını veya bazı önerilerin neden dikkate alınmadığını bildiren çift yönlü bir geribildirim mekanizması bulunmamaktadır.

Bu strateji belgeleri, politika programları olarak kabul edilse de yasal olarak bağlayıcılığı bulunmamakta, uygulamada gereken özeni gösterme yükümlülüğü ilgili bakanlıkların ve kamu personelinin inisiyatifine bırakılmaktadır. Kamu idaresine tanınan geniş takdir yetkisi, STK'ların nitelikli katılımını sağlayacak bağlayıcı tedbirler alınmamasıyla sonuçlanmaktadır. Özellikle hak temelli çalışan veya amacı itibarıyla kamu politikalarını eleştirel gözle izleyen STK'lar başta olmak üzere, sivil alanın geneli itibarıyla kamuyla ortaklık veya iş birliği geliştirme kanalları daralmaktadır. Sivil toplumla iş birliği ve istişare konularının güvenlik eksenli yaklaşımla ele alınması kamu idaresinin çoğunlukla kendi dünya görüşüne yakın gördüğü kuruluşlarla ortak çalışmasını beraberinde getirmektedir.

3.1.2. Kamu-STK İş Birliği ve STK'ların Kapasitesinin Güçlenmesi için Kurumlar ve Mekanizmalar

Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü STK'lara yönelik kamu stratejilerinin belirlenmesi ve geliştirilmesinden, kamu ile sivil toplum kuruluşları arasındaki koordinasyonun ve iş birliğinin kurulması ve güçlendirilmesinden sorumludur. STİGM'nin idari, düzenleyici ve denetleyici nitelikteki çalışmaları bazı istisnalar dışında derneklere yöneliktir. Vakıflardan sorumlu kamu kuruluşu ise Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı Vakıflar Genel Müdürlüğü'dür.

TBMM'ye sunulan bütçe teklifinde 2024 yılı yatırım programında STİGM'ye 14,2 milyon TL ödenek ayrılmıştır. STİGM çoğunluğu derneklere yönelik bilgilendirme ve kapasite güçlendirme çalışmaları, belli konularda anket ve araştırmalar ile mevzuat hazırlık çalışmaları yapmaktadır. İçişleri Bakanlığı 2024 yılı İdare Faaliyet Raporu'na göre, STİGM'ye bağlı il müdürlükleri yerelde STK'lara yönelik kapasite geliştirme, istişare toplantıları ile risk bazlı denetim uygulamasının anlatılmasına yönelik eğitim ve bilgilendirme toplantılarına devam etmiştir.

Ayrıca STİGM içerisinde, sivil toplum politikalarının belirlenmesinde bir istişare mekanizması olarak Sivil Toplum İstişare Kurulu kurulmuştur. Sivil Toplum İstişare Kurulu Görev ve Çalışma Yönergesi, Kurul'un yılda en az iki kez İçişleri Bakanı'nın belirlediği gündemle toplanmasını düzenlese de 2024 yılında kurul toplanmamıştır. Kurulun oluşturulması ve çalışma biçimi üzerinde sivil toplumun hiçbir söz hakkının bulunmaması ve kurul üyesi STK'ların bakan tarafından belirlenmesi ve kamuoyuna duyurulmaması dikkate alındığında, Sivil Toplumla İstişare Kurulu'nun sivil toplumun çeşitlilik arz eden yapısını temsil etmediği ve sivil toplumun gelişebilmesi için ihtiyaç duyulan istişare ve iş birliği misyonlarını yerine getirmede sonucuna varılmaktadır.

Alt Bölüm 3.2. Politika Geliştirme ve Karar Alma Süreçlerine Katılım

3.2.1. STK'ların Katılımı için Standartlar

STK'ların karar alma süreçlerine katılımını teşvik eden bir politika belgesi ve kamu stratejisi bulunmamaktadır. Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, mevzuat taslakları hakkında STK'ların görüşlerinden faydalanılmasını öngörmektedir. Taslaklara görüş bildirme süresi 15 gündür. Ancak karar alma süreçlerinde STK katılımını düzenleyen, taraflar için belirli, sürekliliği olan ve sivil toplumun çeşitliliğini yansıtabilecek bir temsil yapısı öngören tedbir ve mekanizmaların bulunmaması nedeniyle, istişare süreçlerine dair kararlar tümüyle kamu idaresinin takdirindedir. Bakanlıklar ve bağlı kamu idarelerindeki genel eğilim, yönetmelik ve benzeri mevzuat çalışmalarına STK'ları dahil etmemek yönündedir. Çerçevesi tanımlı politika alanına dair strateji ve eylem planlarının hazırlık süreçlerinde STK'ların görüşlerine başvurulması ise görece daha yaygın bir uygulamadır. STK'lardan görüş alınacağı durumlarda çoğunlukla bakanlıklar tarafından belirlenen ve ağırlıklı olarak hükümet politikalarına eleştirel yaklaşmayan STK'larla kapalı istişare yöntemleri benimsenmektedir. STK'ların politik yönelimlerinden bağımsız olarak danışma ve istişare süreçlerine dahil olması güvence altında değildir.

Kamu idareleri, çalıştıkları alanda uzman veya sektörel temsilci olarak kabul ettikleri STK'ları (örneğin tarımsal üretim, çevre, afet hazırlığı gibi alanlarda çalışan kuruluşlar) politika geliştirme süreçlerine daha fazla dahil etmektedir. Bu tür iş birlikleri genellikle teknik ihtiyaçlara dayandığından daha sürdürülebilir olmakta, ancak bu ilişkiler kamu makamlarının inisiyatifinde kaldığı ve bir diyalog ve karşılıklı mutabakata dayanmadığı sürece kurumsallaşamamaktadır. Katılım düzenli değil, çoğu zaman çağrıldıklarında mümkün olmaktadır.

Sık karşılaşılmasa da bazı kamu kuruluşlarının politika taslakları oluşturmada önce kamuoyunun veya STK'ların görüşlerini toplamak, ihtiyaçlarını tespit etmek amacıyla anket benzeri araçlar kullandığı bilinmektedir. 2024 yılında Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü'nün Dernekler Kanunu ve Yardım Toplama Kanunu'nda sınırlı değişiklikler öngören mevzuat taslaklarını internet sitesinde yayımlayarak görüşe açması nitelikli bir istişare ortamı sağlamasa da STK'ların görüşlerini paylaşabilmesi açısından önemli bir örnektir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) İçtüzüğü'nde, sivil toplumun yasa yapım süreçlerine katılımını güvence altına alan ve istişare süreçlerini tanımlayan hükümler yoktur. Bazı meclis ihtisas komisyonlarının kuruluş kanunlarında, komisyon çalışmalarında STK'ların görüş ve katkılarından faydalanabileceğine ilişkin ibareler bulunmaktadır. Ancak Meclis İçtüzüğü ve ilgili diğer mevzuat, STK'ların meclis komisyonlarının faaliyetlerine dahil edilmesinde takdir yetkisini komisyon başkanlarına bırakır. TBMM'de kanun tekliflerinin değerlendirildiği komisyon görüşmelerinde STK'ların görüş bildirdiği sınırlı sayıda örnek bulunmaktadır. Ancak bu örneklerde de kanun teklifinin TBMM'ye sunulmasından komisyonda görüşülmesine kadarki zaman aralığı çoğunlukla çok kısa tutulmakta ve görüşmelere katılmayı talep etmesine rağmen birçok STK dışarıda bırakılmaktadır.

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu uyarınca hazırlanan Kamu İdarelerinde Stratejik Planlamaya İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'in 5. maddesi, stratejik planlama sürecinde uyulması gereken genel ilkeler arasına STK'ların katkılarının alınmasını da dahil etmektedir.

Belediye Kanunu'nun 13, 24, 41 ve 76. maddeleri yerel yönetimlerin karar alma ve politika yapım süreçlerine, sivil toplumun katılımını güvence altına almakta ve meclis komisyonları, kent konseyleri ve 50 bin nüfusun üzerindeki belediyelerin stratejik plan hazırlık süreçlerine STK'ların dahil edilmesini düzenlemektedir. Ancak standart bir yaklaşım ve yaygın bir uygulamadan bahsedilemez. Bazı belediyeler, STK'larla düzenli diyalog mekanizmaları kurarak kaynak aktarımı, mekan kullanımı ve lojistik destek konularında adil ve şeffaf uygulamalar geliştirmiştir. Bu tür iyi örnekler, hem kamu-STK ilişkilerinin güçlenmesini hem de diğer yerel yönetimlerde benzer modellerin yaygınlaşmasını teşvik etmektedir.

Danışma süreçlerine dair geri bildirim ve birlikte çalışma yöntemlerini belirleyen nesnel prosedürler ve mekanizmalar yoktur. İstişare süreçleri tek yönlü ve istisnalar dışında tek seferlik bir faaliyet olarak gerçekleşmektedir. İstişareler sonucunda ilgili kamu kuruluşları iç raporlama çalışmaları yapabilmekte ancak bunlar kamuoyuna ve paydaşlara açılmamaktadır. STK'lara görüş ve önerilerinin ne ölçüde dikkate alındığı hakkında herhangi bir yazılı bildirim yapılmamaktadır.

3.2.2. Politika Belgesi ve Mevzuat Taslaklarına Kamuoyunun Erişimi

Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, kamuoyunu ilgilendirmesi halinde, kamu kuruluşları tarafından hazırlanan taslakların internet, basın veya yayın aracılığıyla kamuoyunun bilgisine sunulabileceğine ve toplanan görüşlerin değerlendirilmesine dair hüküm içermekte ancak bunu bir zorunluluk olarak düzenlememektedir.

Cumhurbaşkanlığı, bakanlıklar ve bağlı kuruluşların mevzuat ve politika taslaklarını yayımladıkları ulusal bir portal veya kurumların internet sitelerinde bu konuya özgülenmiş ayrı bir elektronik sistem bulunmamaktadır. Taslaklar nadiren ilgili kuruluşların internet sitelerinde duyurulmakta ve görüşe açılmaktadır.

TBMM Başkanlığı'na sunulan kanun tekliflerinin tümü TBMM'nin internet sitesinde yayımlanmaktadır. Bir kanun teklifinin ilgili komisyonda görüşülmeye başlamasından kısa süre önce görüşme takvimi açıklanmakta, kamuoyu bu bilgiyi çoğunlukla basın aracılığıyla edinmektedir. Ancak fiiliyatta bu süre STK'ların teklifleri incelemesi ve görüş hazırlaması için yeterli değildir.

Parlamento tarafından kabul edilen kanunlar, cumhurbaşkanlığı kararnameleri, yönetmelikler vb. mevzuatın son halinin Resmi Gazete'de yayımlanması zorunludur ve tümüne çevrim içi olarak ulaşılabilmektedir.

Gerçek ve tüzel kişiler bilgi edinme hakkı kapsamında kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarına bilgi edinme başvurusu yapabilir. Bilgi Edinme Hakkı Kanunu'nun 30. maddesi gereği, Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu yıl içinde yapılan başvurularla ilgili verileri Bilgi Edinme Genel Raporu adıyla TBMM Başkanlığı'na sunmaktadır. Bu raporlar TBMM tarafından yıllık olarak yayımlanmaktadır. 2024 yılı içerisinde toplam 2.053.937 bilgi edinme başvurusu yapılmıştır. Bu başvurulardan 1.561.175'i (%76) olumlu cevaplanmıştır. Toplam başvurulardan 156.982'sine (%7,6) kısmen olumlu, kısmen de olumsuz cevap verilmiştir. Başvurulardan 329.516'sı (%16) reddedilmiştir. Başvurular içerisinde gizli ya da sır niteliğindeki bilgiler çıkarılarak bilgi ve belgeye erişim sağlanan başvuru sayısı 6.264'tür (%0,3). Başvurusu reddedilenlerden yargıya itiraz edenlerin sayısı ise 1.374'tür (%0,06).⁵⁴

Ancak Türkiye'de bilgi edinme hakkı, mevzuatın kamu görevlilerine bilgi taleplerini reddetme konusunda tanıdığı istisnalar ve geniş takdir yetkisi nedeniyle işlevsel ve etkin şekilde kullanılamamaktadır.

⁵⁴ Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu. 2024 Yılı Bilgi Edinme Genel Raporu. https://cdn.tbmm.gov.tr/TbmmWeb/Pdf/Bilgi_Edinme_Kurul_Rapor/2024_Yili_Bilgi_Edinme_Genel_Raporu.pdf

Uluslararası Basın Enstitüsü (IPI) tarafından yayımlanan Türkiye’de Bilgi Edinme Hakkının Mevcut Durumu: Hesap Verebilirlik ve Şeffaflık İçin Etkili Bir Araç (Mı?) adlı rapor özellikle gazeteciler ve STK’ların bilgi edinme talepleri söz konusu olduğunda yukarıdaki olumlu yanıt oranlarının geçerli olmadığına işaret etmektedir. Rapora göre, kanunun özellikle 7., 8., 25. ve 26. maddeleri gerekçe gösterilerek kurumların nitelikli yanıt vermeyi reddetmesi hakkın kullanımının önünde ciddi bir engel oluşturmaktadır.⁵⁵

TÜSEV’in izleme çalışmaları kapsamında yaptığı başvuruların ise ancak yarısı yasal süre içinde yanıtlanmıştır. Bilgi ve belge taleplerinin çoğu ise Bilgi Edinme Hakkı Kanunu’nun 7., 8., 9., 23., 25. ve 26. maddeleri dayanak gösterilerek reddedilmiştir. Kamu kuruluşları, ret gerekçesini açıkladıkları matbu yanıtlarında en çok 7. maddedeki “...kurum ve kuruluşlar, ayrı veya özel bir çalışma, araştırma, inceleme ya da analiz neticesinde oluşturulabilecek türden bir bilgi veya belge için yapılacak başvurulara olumsuz cevap verebilirler” hükmüne atıf yapmıştır. Ayrıca, bir bakanlık istişare süreçlerinde hangi STK’lardan görüş istendiğine ilişkin soruya, talep edilen bilginin gizli bilgi olduğu gerekçesiyle, 9. maddeye atıfla yanıt vermemiştir. Bir başka bakanlık ise vergi teşvikleri, yıl içinde vergi matrahlarından düşülen toplam bağış miktarı, derneklerin ve vakıfların pasif yatırımlardan ve iktisadi işletmelerden elde ettikleri yıllık gelir toplamı gibi bilgilerin 23. maddeye atıfla ticari sır kapsamına girdiğini ifade ederek, talebi karşılamayı reddetmiştir.

3.2.3. Sektörler Arası Kurullarda STK’ların Temsili

Mevzuata göre bakanlıklar ve bağlı kamu kuruluşlarının altında, çeşitli faaliyet alanlarına yönelik sektörel iş birliğini ve koordinasyonu sağlamakla sorumlu mekanizmalar kurulabilir. Karar merci olmaktan çok belli bir konuda danışma işlevi gören bu yapılar, daimi veya geçici olarak görev yapabilmektedir. Kanunla veya yönetmelik, genelge, tebliğ gibi çeşitli idari düzenlemelerle oluşturulmuş kurul, konsey ve çalışma grubu benzeri mekanizmaların bazılarında STK’ların katılımı da öngörülmüştür. Ancak sivil toplumun, bu yapılarda uygun ve eşit temsil edilebilmesini güvence altına alan genel bir düzenleme yoktur.

STK’lar ve yurttaşlar, yerel yönetimler bünyesinde, farklı düzeylerdeki katılım süreçlerine dahil olabilir. Mevzuat, stratejik plan ve yıllık performans programının hazırlanması, kent konseyleri, mahalle yönetimleri, şehir planlarının hazırlanması, projelerin geliştirilmesi ve yönetilmesi ile belediyelerin ihtisas komisyonlarının çalışmalarına STK’ların katılımına atıf yapmakta, ancak katılımın nitelikli olmasını engelleyen bazı sınırlamalar da getirmektedir.

⁵⁵ Uluslararası Basın Enstitüsü (IPI). *Türkiye’de Bilgi Edinme Hakkının Mevcut Durumu: Hesap Verebilirlik ve Şeffaflık İçin Etkili Bir Araç (Mı?)*.

Merkezi idareler düzeyinde bakıldığında, danışma organı niteliğindeki kurul veya çalışma gruplarında yer alacak STK'ların belirlenmesinde ortak bir uygulamadan bahsedilemez. Genel yaklaşım açık çağrı yapmak yerine belli STK temsilcilerini doğrudan bu kurullara davet etmek yönündedir. Bu durum bağımsız ve kamu politikalarına eleştirel yaklaşan STK'ların bu kurullara katılmasını zorlaştırabilmektedir. İş birliği yapılan STK'ları konularındaki uzmanlıkları ve yetkinliklerine göre değil, bu yapıların çalışma usul ve esaslarını düzenleyen yönergelerin çoğunda yer alan bir kıstas olarak, kamu yararı/vergi muafiyeti statülerinin olup olmamasına göre seçme eğilimi vardır. Ayrıca STK temsilcilerinin danışma kurullarında görüşlerini özgürce ifade edebilmelerini sağlayacak tedbir ve güvenceler bulunmamaktadır.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı sivil toplum kuruluşları, üniversiteler, uluslararası kuruluşlar, özel sektör vb. paydaşlarla iş birliğini ve koordinasyonu geliştirmek, istişare mekanizmasını güçlendirmek, sosyal politikaları değerlendirmek, projeler geliştirmek ve uygulamak amacıyla “Sosyal Taraflarla İstişare Kurulu” oluşturmuştur. Bakanlık tarafından yayımlanan rapora göre, 2024 yılında toplam 21 STK'nın katılımıyla 2 farklı gündemle Sosyal Taraflarla İstişare Kurulu toplantısı gerçekleştirilmiştir. Ek olarak, bakanlığın her bir çalışma alanı altında iş birliği ve istişare mekanizmalarının güçlendirilmesi amacıyla çok sayıda etkinlik, eğitim, çalıştay ve toplantı düzenlediği; bunlara toplamda binden fazla STK'nın katıldığı belirtilmektedir.⁵⁶

Alt Bölüm 3.3. Hizmet Sağlanmasında İş Birliği

3.3.1. Kamu Hizmetlerinde STK'ların Yeri ve Kamu İhaleleri için Rekabet Koşulları

Kamu ihaleleri ve rekabet hukuku mevzuatı, STK'lar ve diğer tüzel kişilikler arasında ayırım gözetmez ve STK'ların çeşitli alanlarda kamu ile iş birliği halinde hizmet sağlamasına izin verir. Ancak STK'ların bu süreçlere katılımıyla ilgili genel bir düzenleme veya teşvik edici uygulamalar bulunmamaktadır. Uygulamada bazı örneklere rastlanmakla birlikte, STK'ların kamu hizmetlerini üstlendiği örnekler kısıtlıdır.

Mevzuatta açıkça zorunlu tutulmasa da uygulamada, STK'lar kamu hizmeti niteliğindeki faaliyetleri gerçekleştirebilmek için çoğunlukla çalıştıkları alandan sorumlu bakanlık birimleri ile iş birliği protokolü imzalamak veya ilgili kamu idaresinden izin almak zorundadır. Bu tür bir protokolün veya iznin bulunmadığı durumlarda, STK'ların çalışmasının engellendiği durumlara rastlanmaktadır.

⁵⁶ Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. *Sosyal Taraflarla İş Birliği 2024 Raporu*.
https://sosyaltaraf.aile.gov.tr/media/kcol2aq5/2024-yılı-sosyal-taraflarla-is-birligi-raporu_.pdf

Kamu idaresinin ve kamu personelinin özellikle eleştirel yaklaşıma sahip hak temelli STK'larla iş birliği kurmaktan çekinmesi, bu STK'ların faaliyetlerini kısıtlayabilmekte veya faaliyetlerinin denetim ve kontrol altında tutulmasına yol açabilmektedir. İş birliği protokolü yapıp yapmamak bütünüyle kamu otoritesinin takdirine bağlı olduğu gibi, protokolün feshi söz konusu olduğunda herhangi bir itiraz veya denetim yolu da yoktur. Bu durum, STK'ların kamu hizmetlerinin sağlanmasındaki rolünü tümüyle kamunun yetki ve kararına bırakırken, kamunun bu konudaki tasarruflarını izleyebilme ve etkileyebilme imkanlarını da ortadan kaldırmaktadır.

Avrupa Birliği tarafından
finanse edilmektedir

Bu yayın Avrupa Birliği tarafından finanse edilmiştir. İçeriği yalnızca TÜSEV'in sorumluluğundadır
ve Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmak zorunda değildir.